
El Cerimonial dels Cònsols de la Universitat de Castelló d'Empúries

---

Per MIQUEL PUJOL CANELLES

*Als Batlles i Regidors
del Municipi
de Castelló d'Empúries
de tots els temps,
successors dels antics Cònsols i Consellers*

La present publicació sobre les obligacions protocolàries dels cònsols de la Universitat de Castelló d'Empúries contingudes en un quadern manuscrit, fins avui inèdit, ve a omplir un buit dins la història local, a la vegada que contribueix per aproximació analògica a un major coneixement del cerimonial municipal a Catalunya. En efecte, escassegen els documents d'aquesta mena fins avui publicats. En realitat, de viles parelles a la de Castelló d'Empúries, no recordem que se n'hagi publicat cap monografia. A un nivell de categoria superior, disposem de la *Consueta de l'antic Consell Municipal de Barcelona*, iniciada l'any 1356, el manuscrit de la qual es perdé i sols ens resten del text uns vuit fulls. Aquest podríem dir-ne "ordinari" contenia la fórmula de les eleccions i juraments dels consellers i d'altres càrrecs municipals, i així mateix les ordinacions de les processons de *Corpus* i de les pregàries, les ordinacions de la host, la dels testaments sacramentals, les del joc de la ballesta, i d'altres, propis d'aquella ciutat. S'ignora tot el contingut de la *Consueta* per haver-se perdut el manuscrit, llevat de vuit folis. És a partir d'unes notes d'índex molt breus de la *Rúbrica d'Ordinacions*, de l'any 1477, que se n'ha pogut deduir el que coneixem. Per mitjà d'aquestes notes tenim notícia que, en dita *Consueta*, hi constava probablement, entre altres solemnitats, per exemple, la crida amb motiu de l'entrada de la filla del comte d'Armanyol que venia a casar-se amb l'infant Joan, l'any 1373, i així mateix una relació de les noces de la infanta Joana amb el comte de Foix, el 1392. La mateixa ciutat de Barcelona disposa igualment d'una altra consuetud, escrita l'any 1385, que per contraposició a la ja existent, fou anomenada *Consuetud Nova*,⁽¹⁾ limitada al Cerimonial intern dels Consellers, on es feren constar les noves disposicions sobre l'elecció dels consellers i altres càrrecs, les taxacions dels salaris oficials, així com el text dels juraments de presa de possessió. I encara el municipi de Barcelona té el *Llibre de les Solemnitats*,⁽²⁾ iniciat el 1424. I finalment el *Llibre de les Cerimònies*,⁽³⁾ del 1465, que versa sobre les formalitats de la vida municipal seguit sense massa interrupcions fins als primers anys del segle XVIII. D'entre els compiladors de fets i cerimònies, cal esmentar igualment Esteve Gilabert Bruniquer, que a la primera meitat del segle XVII, recopilà per encàrrec de les autoritats municipals de Barcelona totes les disposicions i privilegis que constituïen el dret administratiu i les seves pràctiques usuals, que donà lloc a la ingent obra de la *Rúbrica del Cerimonial*.⁽⁴⁾

1. *Libre apellat Consuetud de l'antic Consell municipal de Barcelona*. Edició del text primordial precedida d'un pròleg per Ferran Valls-Taberner i subseguida d'unes notes d'Agustí Duran Sanpere. Barcelona 1927. Extret de la Revista Jurídica de Catalunya.

2. DURAN I SANPERE, Agustí, i SANABRE, Josep, *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, 2 vols. Vol. I 1424-1546; Vol. II 1564.1719. Barcelona, 1947.

3. Segons Duran i Sanpere-Sanabre, d'aquest llibre se'n feren cinc exemplars que eren repartits entre els consellers, de manera que cada any, en renovar-se els càrrecs, passaven dels consellers vells als nous, talment un ritual de tradició material del càrrec, amb vista al manteniment íntegre de les formalitats de la vida municipal, els quals no havien de sofrir cap modificació ni interrupció.

4. Les Rúbriques de Bruniquer han estat publicades per Francesc Carreras Candi i Bartomeu Gunyalons Bou, en comissió de l'Ajuntament de Barcelona, l'any 1912, en 5 volums amb el títol *Rúbriques de Bruniquer. Cerimonial dels Magnífics Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*.

Llevat d'aquestes obres, exclusives del municipi de la ciutat de Barcelona, no tenim notícia de cap altra localitat que, d'una forma calendarada, hagi tractat del cerimonial i la solemnitat amb què se celebraven tradicionalment els seus actes públics protocolaris, com ara la renovació de càrrecs rectors municipals, el ritual de tradició material del càrrec, ordinations de les processons i de cercaviles amb les corresponents comparses de músics, dracs, cavallets i gegants, així com l'assistència a actes civcoreligiosos, d'acord amb el calendari santoral de l'Església, ordre de preeminència segons el càrrec durant la celebració d'actes oficials i públics, la indumentària que calia vestir d'acord amb la solemnitat de la festa, etc. Aquesta circumstància confereix un valor afegit a la present publicació de les *Obligacions* o *Cerimonial* a què eren tinguts els Cònsols de la Universitat de Castelló d'Empúries.

PROCEDÈNCIA I VICISSITUDS DEL QUADERN I LLIBRES D'ARXIU EN GENERAL

El *Cerimonial* o *las Obligacions* *tenen los consols de fer*, que avui publiquem, formava part sorprenentment de la documentació dipositada al Fons documental de l'Hospital de Santa Caterina de la ciutat de Girona, objecte

Vista parcial de la vila de Castelló d'Empúries, des de migdia.

darrerament d'un acurat inventari per part de l'Arxiu Històric de Girona.⁽⁵⁾ Ara bé, tot i la seva estranya aparició entre els diversos papers que contenia dit fons documental, el quadern a què ens referim és òbviament originari de Castelló d'Empúries. Ho mostra el fet que dit quadern fou redactat per un notari que ostentà el càrrec de cònsol de la vila-comtal vers la meitat del segle XVII, com apareix textualment en la capçalera de l'escrit: *Rubrica de les Scriptures de Casa la Universitat archivades per Jaume Ferrer, notari, en lo any de son Consolat de 1643 y part 1644 de la manera esta en lo Llibre de recorts per dit Ferrer y de sa ma fet*. Al marge, amb lletra d'època posterior: *Archivo de Castellon de Ampurias*. En efecte, ens consta que els anys 1643 i 1644, un notari Jaume Ferrer⁽⁶⁾ tingué el càrrec de cònsol del municipi de Castelló d'Empúries.

L'interrogant se'ns planteja ell sol: Com un quadern d'aquest contingut anà a raure al fons arxivístic de l'Hospital de Santa Caterina? L'explicació més versemblant i coherent sembla la d'un causídic, o d'un familiar hereter seu, que féu donació sistemàtica dels seus béns a l'Hospital de Santa Caterina. Entre aquests béns, a més de finques, s'hi trobarien també documents. De nou, es replanteja la pregunta: per què el quadern es trobava entre els béns d'un causídic? És sabut que els causídics solien ser advocats o procuradors de causes que a la vegada administraven patrimonis, a l'estil de certs gestors actuals. Per raó dels processos que es presentaven, el causídic es feia amb tota la documentació possible amb vista a defensar un plet determinat. Tal vegada en el cas concret del quadern, el causídic devia portar alguna causa del municipi de Castelló d'Empúries. Podria ser també que la possessió del quadern per part del causídic obeís a raons d'inventari. Tanmateix, en el fons de Santa Caterina, el quadern es trobava entre materials molt heterogenis, la qual cosa semblaria confirmar la hipòtesi que acabem d'apuntar. Del mateix fons documental de dit Hospital es desprèn l'existència de causídics que portaven les causes de diversos clients: el gendre de Marià Bosch, per exemple, gestionava els assumptes jurídics de la Casa de Foixà, de la família Cruïlles, del Reial patrimoni, dipositaris del fons de càmera de la cort criminal de Girona. Hi havia també famílies de causídics que comptaven fins a tres generacions: Benet Castellar pertanyia a una d'aquestes famílies de causídics. Francesc Gallart, procurador de la comunitat de preveres de Castelló d'Empúries, apareix entre els papers del fons de Santa Caterina intervenint, l'any 1762, en una causa de Ramon Milsocós, cabiscol, contra dita comunitat de preveres. Entre

5. Agraïxo al bon amic Sr. Josep Matas, director de l'Arxiu Històric de Girona, per les facilitats que m'ha donat amb vista a la publicació d'aquest singular document, així mateix la informació que m'ha tramès sobre la seva estranya aparició en dit fons documental de Santa Caterina.

6. Cal no confondre aquest notari amb un altre notari Jaume Ferrer, que regentà la notaria d'En Bofill de Castelló d'Empúries els anys del 1358 al 1392, al qual s'atribueixen 12 Llibres de Notes o Manuals (AHG, Cast., vol. 1251, not. Joan Graner). L'existència del notari Jaume Ferrer, a qui ens referim en el present estudi, ens ve corroborada per un inventari de l'any 1630 de la notaria d'en Bofill, una de les dues notaries que hi havia a Castelló d'Empúries, en què actua de testimoni "Testes: d. Jacobus Ferrer, notarius in publicum electus et Anthonius Batlliu, etiam notarius regius Ville Castilionis". Vegeu PUJOL I CANELLLES, Miquel, "Un inventari de la notaria d'en Bofill fins al primer terç del segle XVII a Castelló d'Empúries", a *IEE*, Figueres, 1988, pp. 57-109.

els clients dels causídics abunden les causes pies. De fet, tot aquest material heterogeni amb vista a defensar causes i plets, probablement s'havia anat acumulant procedent de diversos llocs, com si es tractés de quelcom a part, ja que ha estat trobat en una habitació distinta de la destinada al pròpiament dit Arxiu de l'esmentat Hospital.

Però si els causídics per a la preparació de les seves causes eren, per una banda, diligents en arreplegar llibres, documents i papers, per l'altra, solia o podia ocórrer que, tal documentació, un cop utilitzada, no fos mai retornada al lloc d'origen, i en certa manera acabés per dispersar-se i moltes vegades fins i tot acabés perdent-se definitivament. Així deu haver passat al llarg dels anys amb no poca documentació avui inexistent a arxius particulars i públics. En una època en què el fons documental que dimanava de l'activitat notarial pràcticament passava a considerar-se propietat del notari, malgrat que les disposicions legals ho prohibissin. Succeïa sovint que a partir d'aquest pretès dret de propietat, tal fons passava successivament als hereus, els quals, per altra banda, sovint els retenien o venien en subhasta pública. No és d'estranyar, doncs que llibres sencers, quaderns, documents i papers, derivessin per vies estranyes a llocs insospitats. La rel d'aquest abús de propietat cal cercarlo en el fet, pel que sabem de les notaries públiques del comte a Castelló d'Empúries, de la facultat que aquestes institucions tenien de poder per un temps determinat arrendar els emoluments i salaris de dites notaries.

L'anomenada "Casa Gran", un dels edificis civils medievals que s'han conservat.

L'arrendament no afectava a la propietat del fons documental, és a dir, dels protocols que devien restar a les notaries o escriptories en cas de mort o cessació del notari, de la mateixa manera que aquest devia deixar-hi els propis protocols, dels quals també era un mer custodi, no amo absolut. Però no sempre en la pràctica, els notaris, com ja hem indicat, observaven escrupolosament la seva condició de depositaris dels protocols, malgrat l'existència de diferents disposicions legals tendint a evitar que els protocols d'un notari difunt passessin a mans dels hereus. Aquest, per exemple, podria ser el cas del *Llibre de protocols* i del *Llibre de Claveria* que es trobaven "distrets" a casa del notari Simeó Ribera (1534-1560) i que foren recuperats després de la inspecció portada a cap pel veguer del comtat.⁽⁷⁾ L'apropiació i dispersió de llibres del lloc que devien ocupar no era cosa nova i es produïa també a nivell superior en què l'autoritat municipal i la comtal es contraposaven per alguna circumstància o raó. El 31 de març de 1287, els cònsols de la vila de Castelló d'Empúries reclamen del notari del comte Pere Perpinyà tots els llibres *Notularum* que el comte havia intervingut en la mort del notari Bernat Corna.⁽⁸⁾ La diligència per part de l'autoritat vigent amb vista a la salvaguarda de l'arxiu comtal, la veiem també reflectida quan amb motiu de la mort del notari Bofill, els consellers de la ciutat de Barcelona, per certs títols senyors aleshores del comtat d'Empúries, confiaren el 24 de gener de 1410 la custòdia de l'arxiu del patrimoni del comtat al notari castelloní Pere Sartre, amb l'encàrrec especial que sense l'expressa llicència "o manament nostre no devets ne liuretz a qualsevol persona algunes cartes o escriptures qui sien en lo dit arxiu o copia daquelles".⁽⁹⁾ Amb tot, podia més el deteriorament dels mateixos llibres i documents causat sovint pel descurat manteniment del lloc on determinats notaris els tenien guardats, així com els agents atmosfèrics adversos que la incúria en les devolucions de llibres i documents. Però, pel que fa particularment a Castelló d'Empúries, el pitjor flagell el constituïen les sovintejaes guerres que la vila ha hagut de sofrir al llarg dels segles, amb les consegüents dispersions i destruccions de no pocs documents.

Els casos més recents d'extraviament o pèrdua de fons d'arxiu ha estat la "Rúbrica dels privilegis...", sortosament recuperada per al fons municipal, i un manuscrit particular sobre història de Castelló i del comtat d'Empúries, pel que sembla irremissiblement perdut o destruït, de Ramon Passolas, metge castelloní vers l'any 1870 (1860?), reportats per Albert Compte.⁽¹⁰⁾

7. Es tracta d'uns protocols de Castelló d'Empúries del notari B. Busquets, de 1426-1442, iniciat pels procuradors de la Caritat, i del *Llibre de la Clavaria de la Universitat*, de l'any 1508, ambdós actualment a l'Arxiu Històric de Girona, registrats amb els números 605 i 1895 respectivament.

8. AHG, Cast., vol. 14, not. Bernat de Fontcuberta.

9. AHG, Cast., vol. 526, not. Pere Jaume.

10. COMPTE, Albert, "Un inventari de l'Arxiu de Castelló d'Empúries de mitjans segle XVIII", a *IEE* (20), Figueres 1987, p. 180, on s'exposen els casos més recents d'extraviament o pèrdua de documents d'arxiu: segons l'autor, la "Rúbrica dels privilegis..." fou sostreta de l'Ajuntament per una persona del bàndol republicà que hagué d'exiliar-se i que posteriorment l'ha tornat; pel que fa al manuscrit del metge Passolas, el mateix autor explica que es guardava a l'arxiu parroquial i que pogué treure'n algunes notes, i li dol haver-lo tornat poc abans dels fets de l'any 1936, ja que a partir d'aleshores ha desaparegut del tot.

La dispersió, doncs, d'alguns llibres i documents de l'arxiu municipal de Castelló d'Empúries al llarg del temps és notable. Alguns han seguit camins tan absurds, com el del cas del llibre de les *Regalies* del comtat d'Empúries, del notari Llobet. Un bon dia aquest manuscrit aparegué a mans d'un castellaní que passà a habitar un poblet del Baix Empordà, el qual en féu entrega al rector d'aquell poble. A la vegada, aquest mossèn que necessitava congraciar-se amb el director de l'Arxiu Diocesà, ja que volia que li facilités l'accés a dit arxiu, se li ocorregué fer-li donació del manuscrit, fent d'aquesta manera impossible el seu retorn a l'Arxiu Municipal de Castelló, el seu lloc d'origen,⁽¹¹⁾ com hauria estat lògic. Ara figura *in perpetuum* en el ric fons d'aquell arxiu de la ciutat de Girona, sense tenir res a veure amb el caràcter eclesiàstic de dit arxiu. I no parlem dels 80 volums també del fons municipal de Castelló, incomprensiblement retinguts a l'Arxiu Històric de Girona i catalogats a l'*Inventari* Mirambell entre els *Protocols* notariais d'aquella vila.⁽¹²⁾

Pel que fa al quadern de referència, tot i no haver retornat al seu lloc d'origen, com és l'Arxiu Municipal de Castelló, creiem que hem d'alegrar-nos del fet que hagi aparegut i pugui ser objecte del nostre estudi.

ESTRUCTURA DEL QUADERN

Es tracta d'un quadern de paper (21 X 15) en relatiu bon estat. A la part inferior del marge dret de la primera plana, i així mateix a la part baixa de l'antepenúltima i penúltima planes presenten unes parts deteriorades, on l'escriptura apareix borrosa i diluïda. D'un total de 27 fulls, una trentena de cares escrites versen sobre el fons de l'Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries, mentre les dinou cares restants contenen les obligacions dels cònsols, objecte del nostre estudi. La capçalera, ja anunciada, ho engloba tot sota el títol: "Rúbrica de les Scriptures de la Casa la Universitat". Com a inventari de rúbriques es troba en la mateixa línia de l'inventari de l'Arxiu Municipal del notari Domingo Anglada (1765), publicat per Albert Compte, amb la diferència, però, que l'inventari del notari Jaume Ferrer (1643-1644), posa de manifest l'estat de l'arxiu municipal un segle i escaig abans. Això fa possible emprendre un estudi comparatiu de l'increment o pèrdues que pot haver sofert aquest ric fons al llarg de tot un segle. Nosaltres deixem a part l'estudi apro-

11. D'aquest manuscrit existeixen tres exemplars amb algunes variants. Un d'ells es trobava fins fa poc a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, a la Casa Pilatos de Sevilla; l'altre, es troba a la Biblioteca del Palau de Peralada, formant un tot amb notes històriques sobre el comtat d'Empúries, del bisbe Taverner; el restant és el que ha estat espoliat de l'Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries, i actualment a l'Arxiu Diocesà, del qual, malgrat tot, ha estat possible fer-ne subreptíciament un exemplar fotocopiat.

12. PUJOL I CANELLES, Miquel, "Un inventari de la notaria d'en Bofill fins al primer terç del segle XVII a Castelló d'Empúries", a *IEE* (21), Figueres, 1988, pp. 57-109., on l'autor exposa estadísticament, amb motiu del tema que desenvolupa, l'actual situació dels fons documentals dels diversos arxius de la vila al llarg de la seva història, i les seves vicissituds i pèrdues.

fundit d'aquest inventari i de les seves vicissituds que sabem que ha desvetllat l'interès legítim del diligent equip d'arxivers de l'Arxiu Històric de Girona. Amb tot, per una mínima visió del conjunt del quadern, ens limitarem a continuació a descriure'n l'estructura consistent en un registre de rúbriques o índex ordenat en armaris, calaixos o lletres amb rúbriques que remetien a xifres referents probablement a una ordenació anterior global dels documents en lligalls o pergamins, segons la cronologia dels documents o el seu contingut:

– L'Armari gran consta de diversos calaixos, enumerats de l'1 al 12. El Calaix núm. 1 i 2 van senyalats amb les lletres A, B; el calaix núm. 3, lletres C, D; Calaix núm 4, F, G; Calaix núm. 6 (no consta Calaix núm. 5), H, I; Calaix núm. 7, L, M; Calaix núm. 8 manca la lletra (correspondria la lletra N); Calaix núm. 9, O,P; Calaix núm. 10, R, S; Calaix núm. 11, T, V. A partir d'aquí, repeteix com si es tractés de la prolongació de l'anterior, Calaix núm. 11 (manca la lletra). Tot seguit s'adverteix que segueixen un nombre d'"escriptures de la Universitat que se han menester a menut y no importa qu'estigan al armari gran en lo Calaix núm. 3".

– L'Armari xich. Només hi figura l'enumeració de l'1 al 5. El Calaix núm. 4 conté la documentació que fa referència a l'Obra Nova de l'Església de Santa Maria

– Seguidament se citen un bon nombre d'escriptures, llibres, plecs, pergamins, etc., que es troben "fora los armaris que estan ab sos retols".

– Finalment i a continuació de tot el que precedeix, s'hi troba una espècie de consuetud o elenc d'obligacions cerimonioses a què estaven obligats els Cònsols de Castelló.

LA CONSUETA O EL CERIMONIAL DELS CÒNSOLS

Sota la rúbrica *La obligacio tenen los consols de fer*, es descriuen, calendaris segons el santoral de l'Any litúrgic, tota una sèrie de celebracions oficials i religioses, en les quals les autoritats màximes del govern municipal de Castelló d'Empúries, els cònsols, junt amb els seus oficials i verguers, eren tinguts d'assistir-hi i actuar-hi, coincidint en les diades i actes que dictava el protocol amb el governador del comtat, acompanyat dels seus oficials: batlle, assessor, etc.

L'oportunitat de la *Rúbrica* és remarcable si tenim en compte que, els anys 1643-1644 en què fou escrita, la vila de Castelló es trobava immersa en la guerra secessionista, o de separació, iniciada el 1640, i que es perllongaria uns dotze anys, on tindrien lloc episodis tan sagnants com el *Corpus de Sang* a la ciutat de Barcelona, efemèride que dos segles més tard brindaria al patriotisme renaixentista l'oportunitat d'eleva la figura del segador –"bandades de page-sos..., que vingueren de son propi motiu del Empordà, Selva y Montanya"–⁽¹³⁾

13. PUJOL, Celestino, *Gerona en la Revolución de 1640*, Girona, 1881.

a símbol d'heroïcitat d'una guerra impròpiament dita dels *Segadors*.⁽¹⁴⁾ Són anys, per tant, d'incertesa i preocupació, propi d'un país en estat de guerra. Era tant el neguit de la gent en aquells anys, que a Castelló d'Empúries una processó nocturna amb atxes enceses fou presa per un atac de l'enemic.⁽¹⁵⁾ En l'ambient d'inseguretat d'aquells anys, en què tota pèrdua o destrucció de documents era possible, el cònsol Jaume Ferrer, en la seva qualitat de notari, cregué convenient deixar constància mitjançant un inventari de les existències en aquell moment del fons arxivístic municipal. Però no es limità a això, sinó que volgué afegir-hi el cerimonial dels cònsols, amb vista a protegir davant qualsevol contingència de cara al futur, la tradició de les formes protocolàries que regien al municipi de Castelló d'Empúries, fortament exposades en aquelles circumstàncies a qualsevulla malvestat.

La consuetud del notari Ferrer descriu detalladament el protocol a què estaven subjectes les autoritats municipals en les seves actuacions públiques. El marc cronològic de la descripció se situa en els anys immediatament posteriors a l'època de Jeroni Pujades, el qual visqué uns quinze anys a la vila-comtal, on morí el 7 de gener de 1635, uns deu anys abans de la redacció de la *Rúbrica* i, per tant, el cúmul de normes i disposicions protocolàries que s'hi contenen reflecteixen la seva pròpia època. L'il·lustre jurista, per raó dels seus alts càrrecs, participà també d'aquest cerimonial i en coneixia bé els topants de l'etiqueta. Ell sabia de les incomoditats i mals entesos que se'n podien derivar de la no estricta observància del protocol. Quan, per exemple, ell, assessor i comissari general del comtat, assistia en incorporació a l'església per a la celebració dels actes religiosoo oficials, s'asseia en un banc de la banda de l'Epístola, és a dir, al costat dret mirant l'altar, reservat als dignataris de la cort comtal o Audiència; mentre les autoritats municipals tenien el seu seient a la banda oposada de l'Evangeli. D'aquesta manera quedaven ben delimitades les dues àrees de govern.

Tot aquest cerimonial no era altra cosa que la pràctica d'una secular tradició que s'havia anat acumulant des d'èpoques d'esplendor que la vila havia viscut, sobretot a partir dels comtes de la segona geneologia, fins al temps del notari Jaume Ferrer, que escriví la *Rúbrica*. El comte infant Pere

14. SALES, Núria, *Història de Catalunya* (dirigida per Pierre Vilar), Volum IV *Els segles de la decadència* (s. XVI-XVIII). Edicions 62, p. 345: "El segador com a heroi del 1640, el nom mateix de "Guerra dels Segadors", l'afegit de "Bon cop de falç..." a la cançó coetània dels fets (si bé rigorosament inèdita abans del segle passat), batejada amb el nom d' "Els Segadors" més recentment encara (i a la qual no li calien afegits per ser "un des chants les plus forts qu'ait inspiré une revolte paysanne", com diu Pierre Vilar), són producte de la Renaixença.

15. PUJADES, Jeroni, *Dietari*, C, 260 v. Vegeu CASAS HOMES, Josep M^a, *Dietari de Jeroni Pujades*, Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona, 1975-1976, vol. III, pp. 209-210: "Divendres a 28. Fent-se en Castelló de Empúries a las vuyt de la nit la processó de la Soledad de Nostra Senyora, com exint de la vila per lo portal de Santa Maria per tirar a Predicadors, se descubrí la gran claror de llums y teas, pensant los del lloch de Garriguella eran senyals de vinguda de enemichs acudiren ab prestesa una esquadra de quoranta hòmens. Y desenganyats dels que era, pres refrech, se'n tornaren y per lo camí trobaren altra esquadra de alguns 25 o 30 que ls venian a socórrer. Y a la veritat venint jo de Figueras aquella vesprada també m'í enganyí molt rato fins fui prop de la vila, que oy les veus dels que cantavan y figurí les llumetes dividides".

El “Pont Vell”, obra del segle XIV, testimoni mut al llarg dels segles d’història de Castelló.

I, fill del rei Jaume II d’Aragó, en el seu propòsit de conferir una nova fesonomia a la seva vila de Castelló, hi introduí formes, costums i maneres importades de la cort reial, que donen un nou alè renovador a l’antic protocol de la nissaga dels Hugs. El seu propòsit, en entrar a Castelló, de renovar la seva vila, el mogué a crear noves estructures urbanístiques. L’enderrocament del vetust castell i el projecte de construcció del nou palau comtal, més en consonància amb els nous temps, n’és tot un exponent. El seu successor, l’infant Ramon Berenguer, seguirà aquesta mateixa línia iniciada pel seu germà, com es manifesta en l’organització de solemnes i concorreguts actes d’homenatge per part dels seus vassalls castellanins i en la prosecució de les obres del nou palau. Obra que durà a terme el fill d’aquest, el comte Joan I d’Empúries, baró particularment fastuós, el qual se significà per posar alt el llistó de la vida cortesana fins al punt de comprometre seriosament l’erari comtal.

El municipi de Castelló, per la seva banda, cada vegada més evolucionat pel pas de la individualitat –mera aglomeració d’individus– al concepte més elaborat d’*universitas*, i estructurat i envigorit gràcies als privilegis atorgats pels successius comtes, era conscient, a més, de la seva condició de vila cap del comtat. Això feia que es veiés obligat a fer-se amb la cort dels comtes, en una permanent relació de dependència, per bé que cada vegada

més afeblida, d'altra banda, li permeté que poc a poc anés adoptant un cerimonial adequat a l'alçada de les ciutats o viles del seu rang. Així, al vaivé dels esdeveniments provocats per circumstàncies, tant festives com luctuoses, de la casa comtal, el municipi es veia obligat a participar-hi amb dispendioses contribucions i ajustat protocol. Hi havia els festeigs populars amb les *alimàries*, il·luminació feta amb molts de llums, com a senyal de festa, o amb motiu de processons diürnes i nocturnes. La mort d'un membre de la casa reial o comtal, així com els trasllats de restes mortuòries, donava l'oportunitat de celebrar solemníssims actes en què el municipi hi prenia una part remarcable.⁽¹⁶⁾ No menys participatives eren les celebracions festives arran de les solemnes entrades a la vila amb motiu de les preses de possessió o de la visita d'algun personatge il·lustre. Emotivament festiva, tot i haver estat feta per delegació en la persona del noble Huguet de Bordils, fou la presa de possessió del comtat, per part del comte Joan I, després d'haver-ne estat espoliat pel seu sogre, el rei Pere III d'Aragó.⁽¹⁷⁾ En aquesta mateixa línia d'entrades festives amb admirables mostres d'afecte –“fuerunt facta peradmirabilia signa propter honorem dicte domine Impuriarum comitis”– cal assenyalar la de la comtessa Elfa, filla del comte de Cardona, amb una comitiva de més de 90 genets, entre nobles, cavallers i acompanyants i, entre ells hi estigué present tota la gent de la

16. «Die dominica XVII aprilis anno a nativitate Domini M^oCCCC^o primo, inclitus dominus Johannes junior, comes Impuriarum, decessit ab hoc seculo, cuius anima requiescat in pace”; Una altra notul·la semblant a la que precedeix, precisa algun detall: “Et die dominica circa horam matutinarum XVII aprilis anno a nativitate Domini M^oCCCC^o primo dominus comes decessit”; Pel que fa al falliment del seu successor el comte Pere II, llegim: “Die mercurii V octobris anno predicto (1401), dominus Petrus, Dei gratia comes Impuriarum, decessit ab hoc seculo, cuius anima requiescat in pace. Amen”; Una segona nota situa la mort al capvespre: “Die mercurii post vespores ante completorium, quinta mensis octobris anno predicto a nativitate Domini M^oCCCC^o primo obiit ab hac luce inclitus dominus Petrus, Dei gratia Impuriarum comes”. I encara una variant d'aquesta necrològica més extensa on consten més detalls, feta pel mateix notari: Die mercurii paulo post vespores et ante completorium, quinta mensis octobris, anno predicto a nativitate Domini M^oCCCC^o primo, inclitus dominus Petrus, Dei gratia comes Impuriarum, migravit ab hac luce. Cuius anima resquiescat in pace. Amen. Corpus cuius fuit traditus ecclesiastice sepelire in ecclesia domus ffratrum predicatorum de Castilione, die jovis, XIII mensis et anni predictorum. Et ffuerunt presentes reverendissimus dominus cardinalis et abbates de Campo Rotundo, de Rosis, de Villabertrando, de Sancto Quiricho, de Sancto Michaele de Fluviano, priores de Uliano, de Cerviano, et quam plurimi homines ecclesiastici et dominus vicecomes de Ruppebertino, et domina eius mater” (AHG, Cast., vol. 499, not. Pere Pellicer). Simples notes històriques de caire lapidari, però que els llibres de Clavaria del municipi n'enregistren les elevades despeses de les celebracions funeràries, plenes de cerimoniós protocol (AHG, Cast., vol. 500, not. Pere Pellicer). L'11 de febrer de 1406, Pere Mates, pintor de Castelló d'Empúries firma àpoca al cònsul claver de torn d'haver rebut 24 sous melgoresos per haver pintat els emblemes de la vila a 72 brandós de cera, “qui deservierunt in solempnitatibus nuper factis in hac villa pro morte illustrissime domine regine Marie, gloriose memorie, et pro translacione corporis egregii domini Johannis junioris bone memorie, comitis Impuriarum, quod fuit translatum ab ecclesia monasterii predicatorum dicte ville ad ecclesiam majorem ville ipsius (AHG, Cast., vol. 1847, *Liber Clavarie*).

17. AHG, Cast., vol. 471, not. Pere Pellicer: “Die martis qua computabatur XXIX mensis januarii anno predicto a nativitate Domini millesimo CCC^o octuagesimo septimo, post vespores et ante completorium fuit tradita possessio venerabili Hugueto de Burdillis, militi, nomine incliti domini Johannis, Dei gratia Impuriarum comitis, de villa Castilionis, qui quidem dominus comes fuit restitutus in dicta possessione prout antea et nunc spoliacionem eamdem erat. Domino collaudetur cui placuit sic fieri et compleri. Amen”.

vila, cristians, jueus i gent forana que s'hi esqueia, encapçalats pels cònsols, que oferiren, en nom de la vila, un valuós obsequi a la nova comtessa.⁽¹⁸⁾

Les entrades solemnes dels comtes a la vila de Castelló, com a senyors naturals del comtat, sobretot quan aquests ja no hi residien habitualment, es produïen sempre que s'esqueien amb gran fastuositat. Acurat protocol revestí la que Pujades ens ha deixat descrita al seu *Dietari*,⁽¹⁹⁾ amb motiu de la visita dels comtes el 26 de juliol, dia de santa Anna, de 1628. Es tracta d'un document inestimable que revela alguns aspectes interessants dels costums i del folklore al Castelló del segle XVII i particularment del *savoir faire* del municipi quan es tractava de quedar bé. Deixant a part els quatre-cents vassalls armats aplegats d'arreu del comtat que escortaren els ducs, comtes d'Empúries, fins al Portal amb salves d'arcabuseria, i els nombrosos nobles i cavallers que formaven la distingida comitiva, ressaltarem aquí només la participació del municipi i els seus representants. En efecte, hi eren presents tota la gent del consell i cònsols de la vila. Aquests darrers, que eren quatre, en arribar al cap del Pont Vell, descabalgaren i successivament conduïren pel fre el cavall del comte, mentre els prohoms, que eren deu, sostenien els cordons que mantenien a distància l'allau de gent que contemplava la vistosa marxa des de les voreres. Davant el Portal de santa Maria, des de l'alta torre baixava una ingeniosa magrana, i una vegada esberlada, apareixia del seu interior daurat un minyó cantant versos sàfics de benvinguda que acabaven així: *reddit has claves populus perennes / Castilionis*. Una vegada franquejat el Portal d'accés a la vila, en direcció a l'església, on s'esperava el clergat amb la creu alçada, passaren pel carrer que porta a la plaça del Vi i la dels Homes; allí, davant la Llotja, es féu una gran manifestació de focs artificials, amb castells i dracs que escopien flames. Tres cobles de *menestrils* que s'alternaven i de vegades tocaven totes plegades, amenitzaren la festa, que durà tres dies.

18. AHG, Cast., vol. 500, not. Pere Pellicer: "Dimarts a XIII de decembre l'any MCCCC intra an la vila de Castelló ab gran sollempnitat la molt nobla senyora dona Elffa , per la gracia de Déu comtessa Dempuries, e fiyla del molt alt senyor comte de Cardona". És una notícia succinta en què l'expressió "ab gran sollempnitat" revela com sabien els castellanins homenatjar protocolàriament els seus senyors naturals. Afortunadament disposem d'una nota més detallada d'aquesta mateixa efemèride que, pel seu interès, no podem deixar de transcriure-la aquí, tot i la seva relativa extensió: "Die martis qua computabatur XIII mensis decembris anno a nativitate Domini millesimo CCCC", inclita domina Elffa, Dei gratia Comitissa Impuriarum, intravit in suo novo et felici adventu, et fuit sibi facta et non immerito suma honor per omnes homines tam christianos, judeos, quam aliarum quarumcumque nacionum degentes inffra dictum comitatum. Et venerunt in sua comitiva egregius dominus Johannes, Dei gratia comes Cardone, et dominus Hugo Cardone, ffratres dicte domine comitissa, et honorabiles Guillelmus de Pinos, Ffranciscus de Vilanova, Petrus Guillelmi del Orde, Manuelis de Raiadell, milites, Petrus Ripulli, legum doctor, et Huguetus de Cardona, Huguetus de Paylars, Jacobus Ça Carrera, Raymundus de Caldets, (...)bandus d'Uluga, Poncius de Coraguevo, domicelli, et discretus Guillelmus (...)ra, notarius, et quamplurimum alii homines equitantes numero nonaginta, qui omnes dicta die intrarunt villam Castilionis, in qua fuerunt facta peradmirabilia signa propter honorem dicte domine Impuriarum comitissa. Et fuerunt consules dicte ville dicto anno honorabiles Petrus Comitiss, Bartholomeus Bernich, mercatores, Ffranciscus de Begudano et Johannes Garriga, qui nomine ville predicte presentarunt eidem domine comitisse in sen pro vixella quinquaginta marchos argenti, et inde in dicta villa degentes" (AHG, Cast., vol. 499, not. Pere Pellicer).

19. *Dietari*, D, 171v.-177v. Vegeu també PUJOL I CANELLES, Miquel, "Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca...", citat, pp. 150-151.

Panoràmica de Castelló, des de ponent, on destaca d'esquerra a dreta les emblemàtiques moles de l'Església de Santa Maria, el Palau Comtal, el campanar del Convent dels Agustins i, a primer terme, la carcassa de l'antic Pont "Vell".

Si bé no tan fastuós, no mancat d'esplendor fou el sojorn, un any més tard, del duc d'Alcalà recentment nomenat virrei de Nàpols. El cotxe de sis mules ofert pel comte d'Empúries, per a traslladar-lo de Roses a Castelló, l'escorta d'un centenar d'homes armats d'arcabussos i l'hospitalària acollida dels representants del municipi, acompliren satisfactòriament les normes del més exigent protocol.

Però cap d'aquests espectacles, ni els de més lluïdesa, assoliria l'extraordinària brillantor del sojorn de dotze dies del príncep hereter de l'emperador Carles V, el futur monarca Felip II, a Castelló d'Empúries, en viatge "de presentació" als Països Baixos. Fou enorme l'impacte que causà als castellanins la fastuositat règia, gairebé llegendària. Solament direm que 1.500 homes feren guàrdia i escorta a la il·lustre comitiva.⁽²⁰⁾ No cal dir que en aquesta ocasió els representants del municipi de Castelló hagueren d'afinar tot el seu art protocolari.

La realitat era que tals celebracions, tant les festives com les luctuoses, repercutien gairebé sempre en l'erari municipal. El protocol exigia estar a to amb les circumstàncies, i ara era l'allotjament i manteniment de les nombro-

20. PFANDL, Ludwig, *Felipe II, bosquejo de una vida y de una época*, 2ª edició, Cultura Española, S.L., Madrid, 1942, pp. 188-191.

ses escortes de gent armada que tals desplaçaments comportaven, ara eren els uniformes o vestimenta que el moment i la circumstància requerien per estar a to. El 15 de maig de 1415, es registren una sèrie d'èpoques per valor de 274 sous 3 diners per la compra de tela i treball de confecció de *gramàsies* de color negre per vestir de dol els cònsols i el verguer, amb motiu de la mort del rei Ferran d'Aragó.⁽²¹⁾ El 10 d'abril de 1459, el sastre Jaume Tonyà firmà àpoca al clavari del municipi de Castelló per valor de 2 lliures 2 sous barcelonesos per diversos treballs de sastreria, consistents en folrar de negre i cosir les banderes i penons i les fundes de les vares dels oficials, amb motiu de la mort del rei Alfons, *el Magnànim*, ocorreguda el 27 de juny de l'any anterior.⁽²²⁾ El 21 febrer de 1407, el jueu Jucef Samuel rep del clavari, per mà de Pere Mercet, 8 lliures 8 sous 6 diners, part d'una major quantitat, en part cobrada, per la venda d'una peça de tela blanca, de la qual fou feta bruneta, per vestimenta dels cònsols amb motiu de la mort de la reina Maria, més 44 sous per quatre canes de roba de bruneta per vestir el verguer, que en total sumaven 10 lliures 4 sous.⁽²³⁾

En qualsevol esdeveniment, doncs, d'importància, la relació entre els representants del municipi i el comte o viceversa repercutia en despeses, no solament a causa dels donatius, obsequis i vestuari, sinó també per raó de desplaçaments amb motiu d'ambaixades. Per exemple, quan arran de la mort del comte Pere II, s'originà el problema successori, per no haver deixat aquest comte cap fill que el succeís, la comtessa Joana, la seva vídua, es veié obligada a fer una declaració en la qual manifestava que no estava prenyada; en conseqüència el comtat d'Empúries passava legítimament i automàtica al rei Martí i als seus successors;⁽²⁴⁾ doncs bé, dotze dies després d'aquesta solemne declaració, els cònsols Llorenç Ferrer i Guillem Comte, junt amb dos altres elegits pel consell municipal, Joan Alot i Joan Mercet, partiren de Castelló en una primera ambaixada al rei en reconeixement de la seva sobirania sobre la vila.⁽²⁵⁾

A partir d'ara no serien escassos els desplaçaments a la ciutat de Barcelona, seu del rei, i més tard, amb motiu d'estar-hi empenyorat el comtat i la vila de Castelló exigits per la gestió d'assumptes comuns a la vila i al sobirà reial. Això suposava despeses afegides a càrrec del municipi. Ja el 30

21. AHG, Cast., vol. 1853, *Liber Clavarie*. Aquest any, 1415, eren cònsols Pere Batlle, Pere Camps i Bernat Busigues.

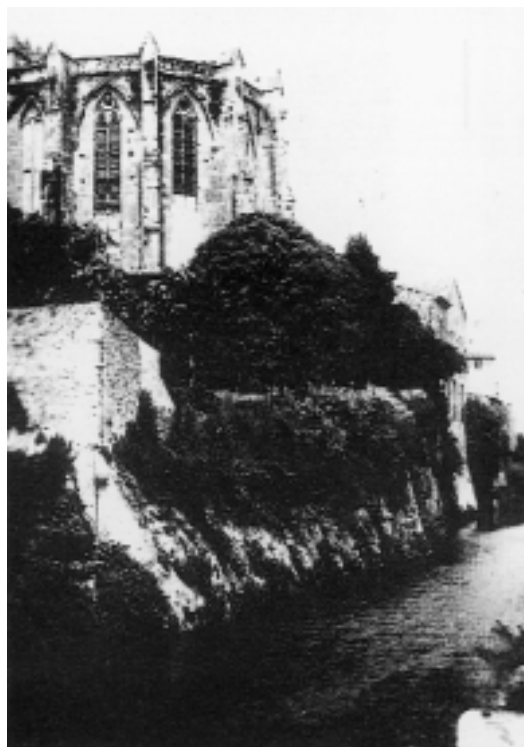
22. AHG, Cast., vol. 1878. *Liber Clavarie*.

23. AHG, Cast., vol. 1847, *Liber Clavarie*.

24. AHG, Cast., vol 499, not Pere Pellicer: "Die martis, que fuit festum omnium sanctorum, prima die novembris, anno predicto a nativitate Domini M^oCCCC^o primo, egregia domina Johanna íncliti domini Petri, bone memorie, comitis Impuriarum, relicta, declarando dixit et asseruit quod non erat pregnans, propter quod villam Castilionis et comitatum Impuriarum certis et legitimis titulis pertinent et spectant ad illustrissimum dominum Martinum, nunc Dei gratia Regem Aragonum et suos successores Aragonum reges, quos Deus dirigat in agendis".

25. Íbidem: "Die sabbati XII novembris, anno a nativitate Domini M^oCCCC^o primo, venerabilis Laurencio Fferrarii, Guillelmus Comititis, consules, Johannes Aloti et Johannes Merceti, electi ad faciendum primam Embaxatam illustrissimo domino Regi Aragonum, domino nostro, recesserunt a villa Castilionis continuando dictam Embaxatam. Quos Deus dirigat in agendis".

de maig de 1388, sojornant el comte Joan a la ciutat de Barcelona, el consell municipal envià muntat a un rossí a aquella ciutat Nicolau Borrell i a l'excònsol Pere Exarrat per tractar amb el comte de negocis del comú. També s'hi desplaçaren Pere Puig i Joan Sabater, igualment muntats a un rossí.⁽²⁶⁾ Les despeses ascendiren a setanta-tres sous melgoresos. El notari i escrivà dels cònsols i consell de la vila, Pere Janer, ha deixat constància d'una part de les despeses de la seva estada de vint-i-set dies –del 22 de juny al 18 de juliol de 1435– entre anada, estada i tornada, en un viatge a la ciutat de Barcelona acompanyant el cònsol Francesc Bernat, com a missatgers per a tractar amb els consellers de dita ciutat, aleshores senyors del comtat, negocis comuns relacionats amb la vila de Castelló.⁽²⁷⁾ Solament ell cobrà 13 lliures, 10 sous melgoresos en concepte de salari. Però, a més, hi havia 18 lliures, 10 sous en concepte de despeses del seu ajudant, l'escrivent Joan Batlle, i la cavalcadura d'aquest, i encara hi havia el pagament d'honoraris al notari dels consellers per l'elaboració de tres missives, una de les quals anava dirigida als cònsols de Castelló. En total, 22 lliures, sense incloure les despeses originades pel cònsol missatger.

Restes de l'antiga muralla i valls de Castelló, de la banda de llevant, fent de suport del poderós àbside de l'església de Santa Maria.

26. AHG, cast., vol. 2027, *Liber Consulatus*.

27. AHG, Cast., vol. 1908, *Clavarie*.

També la relació del municipi amb l'estament eclesiàstic, la influent comunitat de preveres, i sobretot l'oficialitat permanent del bisbe a Castelló al llarg gairebé de dos segles, així com els nombrosos ordes religiosos, havia anat entreteixint amb el temps tot un conjunt de formes protocolàries d'inter-relació. L'assistència dels cònsols i dels seus oficials als oficis litúrgics, tan freqüents a l'església de santa Maria i que per la seva condició equiparable als d'una col·legiata i fins i tot als d'una catedral revestien una especial solemnitat,⁽²⁸⁾ permetia l'exercici de tota una sèrie de formes de relació on tot era establert i reglamentat. Al cap i a la fi, l'església parroquial de santa Maria venia a ser el reduït on directament o indirectament es concorria en tot acte o celebració, fos aquest estrictament religiós o merament oficial. També les esglésies d'altres convents, sobretot la dels dominics, la dels franciscans i la de les clarisses acollien els cònsols amb motiu de determinades festivitats vinculades a l'orde, com per sant Esteve "se va a St. Domingo", per sant Joan Evangelista "van a St. Francesch" i el segon diumenge de quaresma "se va a vespres a Sta. Clara". El protocol exigia, però, que fossin prèviament convidats "si-ls conviden". També amb motiu de les processons de les Lletanies era de ritual anar el dilluns al convent de sant Agustí i el dimecres al de sant Bartomeu. El caràcter socioreligiós que informava des dels orígens la societat en aquella època, en tot acte, en qualssevol esdeveniments o circumstàncies, comportava sempre una referència a Déu i a l'Església. L'església parroquial, amb la seva aclaparadora monumentalitat, en front de les restants nombroses esglésies i capelles existents a Castelló, serà per antonomàsia "l'Isglesia major".

Les festes patronals de la vintena de confraries instituïdes a Castelló, en la doble vertent religiosogremial, perfectament reglamentades en els seus estatuts, contribuïen igualment a una exigència de protocol durant les seves manifestacions públiques. N'és una prova el rigorós ordre de col·locació que observaven, amb banderes desplegades i penons, en les manifestacions públiques, sobretot quan coincidien conjuntament totes les confraries en les processons i altres celebracions litúrgiques, com veurem més endavant.

Hi ha un tret que sintetitza l'alt concepte que el municipi, és a dir, els castellanins i els seus caps, tenien de la seva institució. Aquest tret simptomàtic és el tràmit no exempt de protocol, exigit pels cònsols del segle XIV, per autoritzar als immigrants que sol·licitaven ser membres del municipi castellaní. Una bona mostra n'és l'estil grandiloqüent i emfasitzat d'una concessió de l'alta el 3 d'abril de l'any 1397: "Nosaltres Pere Comte, Joan Alot i Joan Ledas, cònsols de la vila de Castelló, per l'autoritat consular que exercim us acceptem a Vós, Pere de Verdus, mercader de Cabestany, d'arquebisbat de Narbona, en qualitat d'habitant i veí de la vila de Castelló i us fem partícip dels privilegis, llibertats i immunitats d'aquesta vila, i prometem que tant nosaltres com els nostres successors us defensarem a Vós, la vostra família i als vostres béns i us protegiem contra qual-

28. Vegeu PUJOL I CANELLES, Miquel, "La música i el cant durant els segles XIV al XVII a Castelló d'Empúries", a *Catàleg de l'Exposició Castelló d'Empúries i la Música*, Ajuntament de Castelló d'Empúries, agost de 1990.

Places i carrers porxats i estrets, típics del Castelló medieval.

sevol persona en virtut dels privilegis de la vila, de la mateixa manera que estem obligats a fer-ho amb els altres veïns, etc., etc.”.⁽²⁹⁾ Tant si aquesta mena de documents era redactat en llatí com en català, l'èmfasi era el mateix: “A tots universes e sengles qui les presents letres ligeran, significam nos Guillem Tinter, Pere Fuster e Bernat Martin, consols de la vila de Casteylon, que-l honrat Huguet Serra, mercader, fa son domicili e continua residència personal en la dita vila de Casteylon del desen die de vuytubri del any de la Nativitat de Nostre Senyor M-CCC-setanta a ança, e contribueix en nostres tayles e impositions, e per consegüent lo tenim per ver habitador e parçipable dels privilegis, immunitats e franchises de la dita vila, per ço instant requirent lo dit honrat Huguet Serra les presents letres li atorgam ab lo segell del nostre offici de consolat segellades en testimoni de les dites coses. Datum en la vila de Casteylo, a XII del mes de deembre del any de la Nativitat del senyor M-CCC-LXXI”.⁽³⁰⁾

29. AHG, Cast., vol. 1842, *Liber Clavarie*: “Nos Petrus Comes, Johannes Aloti et Johannes Ledas, consules ville Castilionis, auctoritate officii consulatus quo fungimur in hac parte, recipimus vos Petrum de Verdus, mercatorem de Cabestany del ersevescha de Narbone, presentem, in habitorem et incolam dicte ville Castilionis ac participem privilegiorum, libertatum et immunitatum dicte ville, promitentes quod nos et nostros successores in dicto officio vos, vestros et bona vestra deffendere et tueri contra quascumque personas vigore privilegiorum dicte ville, prout per alios habitatores ipsius ville juvare et deffendere tenemur, etc. (3 aprilis 1397).

30. AHG, Cast., vol. 345, nots. Ramon Bussingues i Guillem Mallorca.

Potser la mostra més manifesta de l'arrogància dels castellanins per la seva històrica significació, és la que es donà l'any 1550 amb motiu de l'intent d'alguns de suprimir les gramalles dels cònsols per estalviar despeses; intent que mereixé el rebuig unànim, al·legant l'absurd de "llevant-se unes insignies a una vila tan principal com aquesta (és a dir Castelló)".^(30a)

Aquesta consciència de vila generosament privilegiada dotava els seus habitants, i sobretot els seus representants, d'uns tics orgullosos i encarcerats, fomentats en gran part per l'acusada presència de l'element militar, eclesiàstic i particularment legalista a causa dels nombrosos procuradors, jurisperits i jutges que hi pul·lulaven. La gent de la rodalia sensible a l'urc dels castellanins, se'n mofava i temia alhora. En un mot, els habitants de Castelló d'Empúries eren tinguts als ulls dels forans per una gent enravenada i arrogant, actitud que obtenia la seva major expressivitat en els seus caps municipals. Jeroni Pujades conegué bé els castellanins i el personal dotat de càrrecs municipals, per haver estat l'advocat del municipi de Castelló els anys de la seva primera estada a la vila comtal. En ocasió del plet que es plantejà sobre la incorporació del comtat d'Empúries a la corona reial, els representants del municipi tornaren a dirigir-se a ell per tal que en qualitat de jurista en defensés les pretensions. Pujades, que era partidari de la concòrdia que finalment, tot i les dificultats, aconseguí, refusà de representar-la o assessorar-la. Mantenia viva en el record l'experiència del temps en què ja l'havia servit com a advocat, fins al punt de decidir de deixar aquest servei "per lo que fa mal tractar ab poble il·lèrat".⁽³¹⁾

A l'època de la *Rúbrica*, el representant del comte a Castelló, càrrec que en temps reculats fou conegut per veguer i més tard procurador general del comtat, resident al Palau comtal, –grandiós immoble que l'infant Fortuna havia fet construir a final del segle XV i començament del XVI– cedia la representació de la màxima autoritat al governador militar de la plaça, en ocasions de gran inseguretat. A la *Rúbrica*, aquest personatge apareix anomenat també president. L'assistia per a l'exercici de la seva funció un consell, anomenat consell de sa Excel·lència. Creiem que cal distingir teòricament entre el genuí representant del comte i el governador militar, aquest darrer nomenat directament pel rei en circumstàncies emergents, com ara el setge que l'exèrcit francès posarà a la vila deu anys més tard, l'any 1653, i que la seva gestió dràstica i inútil a la vegada, ja que no impedí la claudicació de la vila davant l'enemic,⁽³²⁾ donarà el trist resultat de la voladura de la Casa del Temple i els restants convents i edificis situats fora muralles. Cal tenir present que en la guerra secessionista, la vila de Castelló permanesqué fidel al seu comte, aliat

30a. AHG, Cast., vol. 913, not. Miquel Coll.

31. *Dietari*, B 192v. Vegeu també PUJOL I CANELLES, Miquel, "Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII, a *IEE*, Figueres, 1985, p. 143.

32. L'any 1653, Castelló i Figueres hagueren de rendir-se a l'exèrcit francès, i poc més tard, el 1655, Cadaqués i Castelló, aquest per segona vegada, es rendiren, així com Solsona. Vegeu SOLDEVILA, Ferran, *Història de Catalunya*, segona edició, Editorial Alpha, Barcelona, 1963, p. 1059, nota 137, citant a FELIU DE LA PEÑA, Narcís, *Anales de Cataluña*, 1709, III, pp. 330-343.

a la causa del rei, i no a la causa de Catalunya. Per això fou atacada pels francesos que havien pactat amb la Generalitat, els quals, com ja he indicat, finalment l'ocuparen.

En virtut de la seva preeminència com a representant reial, en la figura del president o governador militar, requeia la més alta consideració per part dels cònsols de la vila. Aquests, junt amb els consellers i funcionaris patentitzaven, entre altres gestos, la seva subordinació i submissió en les *promenades*, és a dir, comitives de prohoms, al palau per acompanyar el governador i el seu consell i oficials a la celebració de determinats actes, precedits dels *verguers* municipals o porrers, dels quals una de les funcions consistia en obrir camí al pas de la doble comitiva: municipal i comtal. Ja he explicat que en els oficis religiosos els dignataris de la Cort comtal o Audiència s'asseien al banc de la banda de l'Epístola i les autoritats municipals al banc de la banda de l'Evangelí. D'aquesta manera quedaven ostensivament ben delimitades les dues àrees de govern. Segons el *Cerimonial* contingut a la *Rúbrica*, també l'anada a l'església estava subjecta al rigorós protocol, ja que llegim: “van los Consols ab lo promanada a sercar dit Sr. Governador y demes Officiales que alli es troban. Y junts, *per son orde*, van al offiç”. El subratllat és nostre, però l'expressió d'ella mateixa destaca prou clarament que l'etiqueta ho encotillava tot. Sobre aquest punt és bo recordar l'obsessió pel protocol a propòsit de la descripció que fa el notari arxiver Joan Llobet sobre la precedència dels batlles del comte d'Empúries als altres senyors inferiors dels seus llocs, de manera que els dels comte ocupaven a la dreta un lloc preeminent i els dels senyors inferiors, a l'esquerra, el lloc inferior o menys preeminent. Així era establert en les esglésies en el rés de l'ofici diví i en les processons, així mateix en tots els restants actes públics. I així també s'observava en tots els llocs dins els límits del comtat, sense que mai cap senyor inferior hagués contradit aquesta prerrogativa i precedència. En una ocasió es produí un cas insòlit i agosarat, amb notable repercussió i rebombori, ocasionat per l'abat i els monjos del monestir de Sant Pere de Rodes, que un bon dia s'atreïren a conculcar tal dret.⁽³³⁾

L'ELECCIÓ DELS CÒNSOLS

El *Cerimonial* o *Rúbrica* s'inicia cronològicament a la vigília de la festivitat de la Pentecosta –vulgarment dita Cinquagesma (50 dies), és a dir, set setmanes després de la Pasqua–, data en què s'extreïen els càrrecs. Segons l'a-

33. El mateix notari Llobet addueix solament un cas en què fou menystingut aquest dret de precedència: esdevingué l'any 1614, quan l'abat i comunitat del monestir de Sant Pere de Rodes espoliaren tal dret expulsant del lloc a mà dreta i més preeminent el batlle que el duc Enric, comte d'Empúries tenia per a l'exercici de la seva jurisdicció al lloc de la Selva. L'incident ocorregué a l'església d'aquell lloc on obligaren fins i tot amb violència el batlle del comte a asseure's al lloc ínfim o inferior on solia fer-ho el batlle del monestir, considerat de jurisdicció inferior. El lloc més preeminent i a mà dreta, segons Llobet, era prerrogativa que corresponia al batlle de la jurisdicció superior o mer imperi. (TAVERNER I DE ARDENÀ, Josep, *Historia del Condado de Empurias y de Peralada*, Apèndix del notari Joan Llobet (O 91 C), Biblioteca del Palau de Peralada, f. 70v.-71r)

genda d'aquest dia, a les vuit del matí, els cònsols revestits de les capes i en comitiva anaven a oir Missa de l'Esperit Sant i, a les dues de la tarda, feien aparició els cònsols revestits de les gramalles bones a la sala on s'havia reunit el Consell General, amb vista a l'extracció dels cònsols i altres càrrecs del municipi. Una vegada tots reunits, el cònsol en cap feia una al·locució adient a les circumstàncies. En ser les tres de la tarda, aleshores, si no hi havia cap qüestió especial per a tractar, es procedia a l'acte d'extracció, seguint puntualment el ritual i la forma ordenades.

El notari Jaume Ferrer, autor del *Cerimonial* no diu on tenia lloc l'acte de l'extracció. Però sabem que originàriament, l'elecció dels cònsols se celebrava a l'església parroquial i, una vegada elegits, els cònsols juraven en presència del poble determinades obligacions molt concretes davant l'altar de sant Joan.⁽³⁴⁾ Però aquesta tradició ja no s'observava feia més de dos segles, ja que, superada la primitiva etapa de consell obert o consell general a mitjant segle XIV,⁽³⁵⁾ l'any 1410 apareix trencada.

A la primera meitat del segle XV l'elecció dels cònsols se celebrava a l'església dels dominics,⁽³⁶⁾ on tenien lloc els consells generals. En canvi, a la segona meitat d'aquest mateix segle, la reunió del Consell General i l'elecció dels cònsols i restants càrrecs tornava a tenir lloc habitualment a l'església parroquial de santa Maria,⁽³⁷⁾ mentre que el lloc de reunions del consell secret municipal, de funció gestora, era la Llotja, situada a la plaça dels Homes, sessions que eren convocades al so de trompetes llargues (*anafils*).⁽³⁸⁾

Els segles XVI i XVII, per a la renovació de càrrecs municipals, el Consell General es reunia a la Llotja, o casa comunal. A part que així consta en diversos documents notariais,⁽³⁹⁾ sembla deduir-se igualment de la mateixa *Rúbrica*, ja que feta l'extracció, i complerts altres actes protocolaris, com l'acció de gràcies a l'església parroquial i l'ambaixada informativa del resultat de l'acte al governador, llegim: "Després de feta l'extracció..., va lo Concell per son orde a la Iglesia Major" i més endavant "i feta la embaxada (a Palacio ont està lo President) se'n tornen en Casa la Llotja". És obvi que si després de feta l'extracció, anaven a l'església parroquial i a Palacio, i després tornaven a la Llotja, significa que la Llotja era d'on havien sortit, és a dir, on prèviament havien fet l'extracció del càrrecs.

34. L'any 1304, en un moment de gran penúria de metges a Castelló, el municipi acorda el manteniment del mestre Bernat d'Ozen, en qualitat de metge resident a la vila, el salari de 10 lliures anuals, pagat en dos terminis, i els cònsols recent elegits devien jurar davant l'altar de sant Joan de l'església parroquial de santa Maria, el compliment exacte d'aquest salari (AHG, Cast., pap. per classif.

35. FONT I RIUS, Josep M. "Las instituciones administrativas y judiciales de las ciudades de la España medieval" a *Anales de la Universidad de Valencia*, XXVI (1952-1953), Quadern III; "Orígenes del Régimen municipal", p. 231; "Génesis i manifestaciones iniciales", p. 86; "Órganos y funcionarios de la administración económica de las principales localidades de Cataluña. "Finances et comptabilité urbaine du XIIIe au XVIe siècle" a *Collection Histoire*, núm 7 (1964).

36. AHG, Cast., vol. 526, not. Pere Jaume; vol. 1869. *Liber Consularis*.

37. AHG, Cast., vol. 2020, *Liber Consiliorum*.

38. AHG, Cast., vol 1869, *Liber Consularis*.

39. AHG, Cast., vols. 868 i 869, not. Simeó Ribera; AMCE, *Liber Consiliorum*., (a. 1535) i *Liber Consiliorum*, (a. 1691).

La plaça dels Homes, centre neuràlgic de la vila de Castelló de tots els temps. A mà dreta, la Llotja o Casa Comunal, on a partir dels segles XVI i XVII tenia lloc la insaculació dels principals càrrecs municipals. En aquesta plaça, els cònsols, asseguts en cadires i a la llum de les atxes, presidien el ball de nit, en les festes de Corpus i Mare de Déu d'Agost.

Durant els segles XIV i XV, la convocatòria al consell general es feia a so de la campana major i trompetes llargues. Els segles XVI i XVII desapareix la trompeteria i únicament es fa sonar la campana major.

Antigament i fins a la segona meitat del segle XV, l'elecció del cònsols es feia per votació i els candidats eren elegits segons el nombre de vots obtinguts. D'entre les diverses actes d'elecció de cònsols que tinc recollides corresponents als segles XIV i XV, n'hi ha una de l'any 1442, que senyala gràficament el nombre de vots obtinguts mitjançant unes fines barres verticals col·locades una al costat de l'altra a continuació del nom del candidat,⁽⁴⁰⁾ semblantment a com s'acostuma a fer encara avui dia en qualsevol recompte de vots no mecanitzat.⁽⁴¹⁾

40. AHG, Cast., vol. 1869, (fulls solts) *Liber Consularis*: en aquesta elecció, entre el nombre dels candidats als diferents càrrecs de Cònsols, Clavers, Sobreposats, Obrers, Caritat, Hospital, Vergonyants i Oïdors de comptes, sobresurten els que concorrien al Consolat amb 21 candidats, d'entre els quals Joan Exerrat amb 85 vots, seguit de Pere Roura 75, misser Pere Miquel 67, Arnau Proheta 43, Martirià Soler 31, Llorenç Nadal 20, Nicolau Palera 16, mentre els catorze candidats restants oscil·len entre quatre, tres, dos i un vot, excepte Bartomeu Albert que, tot i que el seu nom figura entre els candidat al càrrec de cònsol, no té cap barra vertical, és a dir, no obtingué cap vot.

41. Sobre l'origen, l'estructura i el procés evolutiu de la institució municipal baix medieval, és útil llegir TURULL I RUBINAT, Max, *La Configuració Jurídica del Municipi Baix Medieval*. Fundació Noguera, Barcelona, 1990, on es tipifica el règim municipal i la fiscalitat, en un municipi concret, la vila de Cervera, entre els anys 1182-1430.

L'infant Enric, conegut per l'*infant Fortuna*, durant el seu llarg govern com a comte d'Empúries posà fi al tradicional sistema d'elecció dels principals càrrecs municipals, per votació individual, introduint, l'any 1487, el sistema insaculatori a la vila de Castelló d'Empúries. De fet, aquest sistema havia estat establert ja en diverses localitats.⁽⁴²⁾ Tanmateix el procés d'implantació del sistema insaculatori a la capital del comtat d'Empúries, no fou planer. Ja el 18 de febrer de 1481, havia tingut lloc a l'església major de santa Maria un consell general per a tractar del procediment d'elecció que caldria adoptar en endavant. Després de deliberar els seixanta-dos assistents, inclosos els quatre cònsols, es passà a la votació de la proposta. Foren majoria els qui abogaven per adoptar el sistema de Girona, és a dir, que la nominació dels que havien de ser insaculats en sacs o bosses per a elegir els cònsols, fos exclusiva dels cònsols i Consell General. Elevaren la sol·licitud al comte-infant a fi que es dignés atorgar la gràcia que fos remesa als cònsols la nominació de persones, tal com es demanava. La sol·licitud incloïa una alternativa, que no era precisament la d'intervenció directa del comte en dita nominació, sinó la de poder conservar els privilegis de la vila, consistents al primitiu sistema d'elecció, de la forma acostumada, portada a cap pel Consell General.⁽⁴³⁾

Al comte no li degueren ser del seu grat ni els termes de la proposta ni l'alternativa, ja que tardà sis anys llargs a concedir, mitjançant un privilegi datat a Barcelona el 2 de novembre de 1487,⁽⁴⁴⁾ el sistema insaculatori al municipi de Castelló d'Empúries. La concessió contemplava, a partir d'aquest moment, l'elecció dels cònsols, consell general, mostasaf, ambaixador, oïdors de comptes i sobreposats, a base de rodolins. En el seu privilegi, el comte al·legava les discòrdies, injúries i males voluntats que se'n derivaven del sistema electiu anterior, mitjançant el recompte de vots individuals. Succeïa que la pretensió d'alguns a formar part del regiment municipal forçava les voluntats, i per aquesta raó, "dita electio se feya diverses vegades contra las con-cientias de cascu qui per dita electio votava dant la veu en aquell per qui era pregat o qui mes li satisfehia, no agut sguart al jurament per aquell prestat e a la utilitat e be de dita Universitat". Calia elegir, doncs, les persones que a consciència fossin les més aptes i estiguessin disposades a ocupar els càrrecs

42. Entre altres: Vic (1450), Girona (1457), Tortosa (1459), Granollers (1466), Alcanyís (1479), Calataiud (1481); en canvi, Barcelona, Olot, Lleida, Figueres, Perpinyà, per exemple, tardaran a implantar-lo més d'un decenni més tard que a Castelló d'Empúries. Vegeu TORRAS i RIBÉ, Josep M., *Els Municipis Catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*. Documents de Cultura. Curial. Barcelona, 1983, p. 103. Faig notar que al llistat cronològic indicatiu de la difusió del sistema insaculatori, Castelló d'Empúries no hi consta, segurament per falta d'informació o per insuficient investigació de part de l'autor.

43. AHG, Cast., pap. per classif. El procediment de la votació o manera d'expressar el vot dels diferents membres del Consell General, era el següent: Uns exposaven el seu parer a mesura que els tocava el torn de votar ("votant lo hun apres lo altre"), cadascú amb matisos diferencials. La resta dels votants per a no reiterar els mateixos conceptes, es limitaven a referir-se a aquell que anteriorment havia exposat el seu parer coincident amb el seu, amb la fórmula "ut" o el seu equivalent "axf" o "segons". Per exemple: "Bernat Negre dixit ut mestre Jacme"; "Martí Coromines vota axi com Pere Proheta"; "Aloy Dalmau vota segons Garrigas"; "Johan Miquel vota ut mestre Jacme"; etc. En aquesta ocasió foren 7 els que exposaren parers diferenciats, d'un total de 62 votants.

44. ADM, Ampurias, leg. 120, núm. 11255.

assenyalats. A parer del comte-infant, el nou sistema insaculatori evitaria tots aquests inconvenients.

El *Cerimonial* de Jaume Ferrer no descriu el procediment insaculatori en ús a Castelló d'Empúries a la seva època, probablement perquè el dona per conegut, ja que en temps d'aquest cònsol notari, feia prop de dos segles que el sistema estava vigent a la vila, i havia conservat gairebé intacta la forma dictada per l'infant en el privilegi de concessió.⁽⁴⁵⁾ A més, el *Privilegi* ordenava amb tot detall com s'havia de portar a cap tot el procés insaculatori. El primer pas consistia en escriure en una llenca de pergami el nom de les persones que serien insaculades, és a dir, ficades en un rodolí de cera gomada, els quals s'introduïen dintre bosses. Tots els rodolins tindrien el mateix pes i color i n'hi hauria, ni més ni menys, segons es requeria pel nombre de càrrecs. Els rodolins, doncs, s'introduïen dintre les respectives bosses. Així, hi havia la bossa del cònsol en cap, la bossa del cònsol segon, la bossa del cònsol tercer i quart. A continuació, de manera semblant, es procedia a insacular les quaranta persones que constituïen el Consell. Les tretze persones més principals i antigues de la vila, que en el *Privilegi* (1487) hi són nomenades, per voluntat del comte devien formar-ne part vitalíciament. Finalment, s'insaculaven els noms per a la resta dels càrrecs. Una vegada extrets els noms de les persones que devien ocupar els diferents càrrecs, els rodolins devien retornar a les respectives bosses per a posteriors extraccions. En cas de falliment d'algun insaculat, el seu rodolí era destruït.

No tothom era hàbil per al càrrec de cònsol. N'eren exclosos els oficials de jurisdicció: procurador, vicecanceller o assessor, veguer, batlle o jutge, advocat fiscal i procurador fiscal. També n'eren exclosos els no residents. Igualment n'eren exclosos els qui havien estat ja cònsols, a no ser que haguessin transcorregut dos anys de la seva última magistratura. Tampoc no podien aspirar al consolat: pare i fill a la vegada, ni dos germans, ni sogre i gendre, ni dos cunyats. I, per descomptat, n'eren totalment exclosos d'aspirar a dit càrrec, els que de fet o de dret sofrien condemna, infàmia o gravava sobre ells un deute no satisfet al municipi, és a dir, estar en descobert de pagaments d'impostos i altres pagaments.

Les bosses dels cònsols i restants oficis que contenien els rodolins eren guardades dintre una caixeta amb cinc panys i claus.⁽⁴⁶⁾ El dia de l'extracció s'ordenava aportar al taulell de la sala de la Llotja, l'esmentada caixeta. Els rodolins eren posats dins un bací al qual s'emplenava mig d'aigua.⁽⁴⁷⁾ L'extracció devia fer-la un minyó de menys de deu anys. Unes vegades n'era un nou anys, altres de set, com en el *Cerimonial*. El dia assenyalat era tradicionalment la vigília de la Pentecosta, com ja he indicat al començament, i com ho indica el mateix *Cerimonial*. Una vegada feta l'extracció, les bosses

45. AHG, Cast., vols. 868, 869, not. Simeó Ribera (1537-1538); AMCE, *Liber Consiliorum* (1535 et ss.); AMCE, *Liber Consiliorum* (1695-1696).

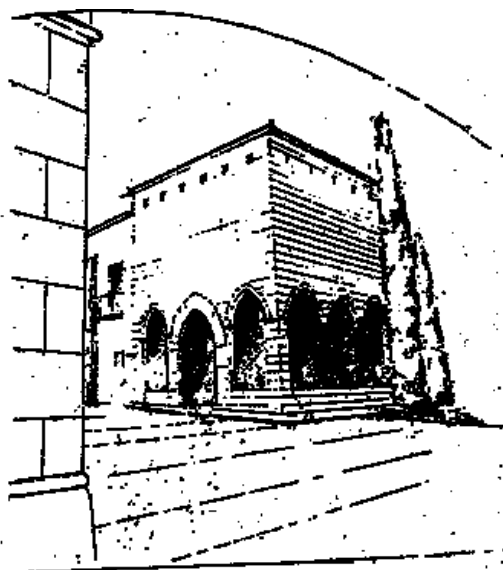
46. AMCE, *Liber Consiliorum* (a. 1695-1696).

47. AMCE, *Liber Consiliorum* (a. 1535).

eren retornades a la Caixa de la Tesoreria, que era curiosament tancada amb cinc panys i claus, les quals se servaven en poder de cadascun dels quatre cònsols i del notari o regent de la notaria. Tot seguit, com si es tractés d'un preciós relicari que contingués una venerable relíquia, la caixeta era traslladada al lloc reservat *ad hoc* a l'església parroquial o major de santa Maria.⁽⁴⁸⁾

L'única excepció que el *Privilegi* fa al procediment insaculatori per a l'obtenció dels càrrecs, és per als que fan referència al Claver, Cònsols de Mar i també els càrrecs municipals menors, els quals continuarien realitzant-se de la forma acostumada tradicional. Posteriorment també aquests càrrecs acabarien per insacular-se, ja que el mateix *Cerimonial* assenyala, com tindrem ocasió de veure, la data en què deu fer-se l'extracció dels Cònsols de Mar.

Com a detalls curiosos, direm que el 2 de desembre de 1488, Joan Mallèn, secretari de l'infant-comte d'Empúries, cobrà del claver 10 florins d'Aragó d'or fi, i bon pes de peça en peça, residu del pagament del privilegi concedit feia un any al municipi de Castelló sobre la forma d'elegir els cònsols a base de rodolins.⁽⁴⁹⁾ Per la seva part, ja l'any anterior (10 desembre 1487) el notari Miquel de Mayans havia firmat època d'haver cobrat del claver 26 sous 10 diners per la compra que personalment feu a la ciutat de Barcelona del material necessari per aquest tipus d'elecció: cera, bosses, paper, pergami, capsa (arqueta),⁽⁵⁰⁾ etc., i també per la confecció dels rodolins.⁽⁵¹⁾

*Reconstrucció ideal de la Llotja,
a la plaça Major.*

48. ADM, Ampurias, leg. 120, núm. 11255.

49. AHG, Cast., vol. 1889, *Clavarie*.

50. Vegeu DU CANGE, *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*: I Capsa: Arca, theca, cista, ubi aliquid reponitur.

51. AHG, Cast., vol. 1888. *Clavarie*.

El procediment insaculatori s'observà en endavant, confirmat pels successius comtes, i retocat segons la necessitat i oportunitat. En aquest sentit, el duc de Sogorb, Alonso expedí un *Privilegi* el 24 de maig de 1541.⁽⁵²⁾ Al·legant que en ser comuna la bossa del tercer i quart cònsol, s'havia de determinar amb vots del Consell General quin dels dos devia precedir, la qual cosa feia reviure competències “de que moltes vegades recrexen en lo dit Consell general e Universitat moltes passions y malicies que perturban e impedexen lo bon Govern de dita Universitat en molt evident dany de aquella...”,⁽⁵³⁾ ordena que per a l'elecció de cònsols tercer i quart, en endavant es faci en dues bosses distintes, en lloc d'una comuna, titulades, l'una del cònsol tercer i l'altra del cònsol quart.

Els anys 1667-1668, data molt pròxima al *Cerimonial* del cònsol-notari Jaume Ferrer (1643-1644), el procediment insaculatori seguia les ordinacions dictades per l'infant *Fortuna*, amb els retocs que introduí el duc de Sogorb. Fins aleshores, depenent del beneplàcit del comte, el Consell General constava de quaranta membres. Ara apareix reduït a trenta, a causa de la despoblació que la vila havia sofert amb els esdeveniments bèl·lics de la perllongada guerra secessionista, iniciada el 1640. Així ho informa el notari de la vila de Castelló i comtat Bernat Joseph Llobet,⁽⁵⁴⁾ arxiver de la casa ducal de Sogorb i Cardona.⁽⁵⁵⁾

És evident que tot aquest ritual –les bosses, els rodolins, el bací o la palangana, l'infant, etc.– no era pas la part més important, si bé sens dubte la més aparatosa, del procediment electoral, qualificat per Font i Rius de “ritual con ribetes folklóricos”. L'essencial, doncs, no era tant la forma en què les persones insaculades sortien elegides; és a dir, l'*exaculació*, sinó més aviat com aquestes persones havien estat elegides, en un mot, com havien estat *insaculades*,⁽⁵⁶⁾ quins procediment s'havien seguit perquè els seus noms haguessin estat inscrits als rodolins i introduïts a les respectives bosses. En el *Privilegi* institucional de l'infant *Fortuna*, trobem expressions com “que sien elegides”, “que segons las consciències dels elegints (electors) sien vistes esser dispostes o suficients... sien escrits cascu en una patita lencha de pergamí...”.⁽⁵⁷⁾ Únicament sobre tretze persones, nominalment citades, l'infant imposa que estiguin vitalíciament insaculades. En el *Privilegi*, en canvi, del duc de Sogorb, les expressions tenen tons d'imposició: “Manam ensecular y enseculam les que son nomenadas y escritas en un Memorial sobre açó de manament nostre fet, lo qual es del tenor següent: Memorial de les persones que sa Exellentia ha manat ensecular en les bosses”.⁽⁵⁸⁾ I a continuació se

52. ADM, Ampurias, leg. 120, núm. 11256.

53. *Íbidem*

54. ADM, Ampurias. Índex-registre de Bernat Joseph Llobet, notari de Castelló d'Empúries. Anys 1667-1668, f. 245v.

55. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Antonio, *El Archivo Condal de Ampurias. Historia, organización y descripción de sus fondos*. Columna-El Pont de Pedra, Girona, i Ajuntament de Castelló d'Empúries, 1993, p. 57.

56. TORRAS I RIBÉ, Josep M., *Els Municipis Catalans de l'Antic Règim (1453-1808)* (Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants). Documents de Cultura. Curial, Barcelona, 1983, p. 98.

57. ADM, Ampurias, leg. 120, núm. 11255.

58. ADM, Ampurias, leg. 120, núm. 11256.

citen nominalment quaranta-cinc persones. En aquest segon cas, no apareix tan clara la participació de la universitat en la insaculació pròpiament dita. No apareix, almenys clar, el respecte a la voluntat dels votants quan en la sessió que tingué lloc el 18 de febrer de 1481 del Consell General, on es demanava que si s'introduïa a Castelló la forma d'elecció de Girona a base de la insaculació, "que la nominació dels prohoms qui han esser mesos e insaculats en los sachs o bossas per fer la electio de consells, sia feta per los Consolls e consell general, que se Senyoria sia soplicada lens vulla donar liberament com demont es dit, so es: que sia rames als honorables Consolls dita nominatio de promens, e vist se Senyoria no vuylla fer nos, fassa gratia quens vuylla conservar nostres privilegis, so es que la vila sos lo conseyll generall fassa la electio de la forma acustumada".⁽⁵⁹⁾ Els assistents a aquest Consell General havien estat seixanta –dos, cinquanta-sis dels quals emeteren el vot nominalment.

La transcendència d'aquest sistema insaculatori no radicava, doncs, en l'acte simbòlic de l'extracció final dels elegits, teòricament fruit de l'atzar, sinó sobretot, com afirma Torras i Ribé "en el mecanisme de l'elecció prèvia, la qual connectava la institució amb la base social i del qual sorgia en darrer terme la nòmina de les persones elegibles, contingudes en les bosses d'insaculació, és a dir, les veritables llistes electorals de l'època".⁽⁶⁰⁾ Però algun vici o inconvenient devia incloure aquest sistema, paradoxalment introduït per a corregir vicis del sistema d'elecció municipal anterior a base del procediment de votació individual, ja que la institució municipal pel sistema insaculatori fou una de les més energèticament proscriutes després de 1714.⁽⁶¹⁾

Però el protocol no s'esgotava amb el "folklòric" acte de l'extracció dels nous càrrecs. Segons el *Cerimonial* de Jaume Ferrer, els que integraven el Consell anaven tot seguit, servant l'estricta ordre de precedències, a l'església parroquial per a donar gràcies a Déu i a la Verge, i a continuació es dirigien a Palau a informar el governador. Acomplert el protocol, tornaven a la Llotja per a retirar-se cadascú a casa seva.

L'endemà, festivitat de la Pentecosta, oïda la missa matinal a l'església parroquial, tenia lloc allí mateix la cerimònia de la renovació dels càrrecs i el jurament dels nous cònsols, amb al·locucions de rigor d'una part i de l'altra. El jurament, els cònsols nous col·locats a mà esquerra dels vells, el feien agenollats, d'un a un i seguint l'ordre establert, amb les mans damunt el missal obert sobre l'altar major. Durant tot el temps que durava l'acte dels juraments, el verguer més vell tocava la campana amb el mateix toc que servia per convocar a Consell General. Cal remarcar que, acabat l'acte, en el camí de tornada, els cònsols nous es col·locaven a la dreta dels vells. Arribats a la Llotja,

59. PUJOL I CANELLES, Miquel, *La insaculació al Municipi de Castelló d'Empúries*. Estudi inèdit.

60. TORRAS I RIBÉ, Josep M., *Els Municipis Catalans...*, citat, p. 99.

61. MERCADER RIBA, Joan, "El fin de la insaculación fernandina en los municipios y gremios catalanes", extret d'*Estudios del V Congreso de Historia de la Corona de Aragón*", I (Institución Fernando el Católico), pp. 343-353. Citat per TORRAS I RIBÉ, Josep M., *Els Municipis Catalans de l'Antic Règim*, o.c. p. 10.

Façana d'estil gòtic de la Llotja, obra del mestre Joan Canelles, a final del segle XIV.

els verguers acompanyaven amb les masses abaixades –observi's el detall– els cònsols cessants a les seves respectives cases, i els mateixos verguers recollien les gramalles i les portaven a la Llotja, mentre que els nous cònsols se les feien portar a casa seva o, si per anar a l'ofici religiós volien revestir-se a la Casa de la Vila (Llotja), podien fer-ho.

Però encara no havia acabat tot. A les nou del matí tenia lloc l'ofici religiós, el qual revestia una solemnitat especial per tractar-se d'un dia tan assenyalat com la Sincogesma o Pentecosta. El protocol dictava els següents passos: els verguers anaven a buscar els cònsols nous i jurats a la Llotja, s'organitzava una espècie de cercavila formant comitiva i anaven a *Palacio* a buscar el governador, el qual acompanyaven, formant seguici, els seus propis oficials. Dintre l'església s'accentuaven les preeminències: el governador s'avançava a ocupar el seient més destacat del cor, després els oficials passaven al banc que els corresponia i els cònsols anaven al seu banc que, com ja he explicat més amunt estava situat a la banda de l'epístola, és a dir, al costat esquerre des del punt de vista de l'altar. I aquesta disposició de llocs i categories serà l'habitual en tot acte oficial-religiós, que eren molt sovintejats en el transcurs de l'any.

En aquest capítol d'elecció de càrrecs, cal afegir encara que l'endemà de Sincogesma, que era un dilluns, es reunia el Consell General per a l'extracció dels càrrecs menors: caritaters, administradors de Causes Pies, obrers i baci-ners dels vergonyants, tenint en compte que els obrers s'extreien de la bossa primera, mentre que els recaptadors dels vergonyants, s'extreien de la bossa segona.

LA FESTA DE CORPUS

Dins la *obligacio que tenen los Consols de fer*, és a dir, segons el *Cerimonial*, hi havia la de diligenciar durant el breu temps que mediava entre Cinquagesma i Corpus, els preparatius amb vista a la celebració d'aquesta important diada. Amb tot, el mateix *Cerimonial* adverteix que eren els sobreposats els qui estaven obligats a avisar els Cònsols per la processó de la dita festa.⁽⁶²⁾ Probablement perquè afectava a l'aspecte urbanístic de la vila.

Fruit de la pietat popular medieval, la celebració litúrgica de la Festivitat de Corpus, establerta per l'Església l'any 1264 i universalitzada el 1316 per Joan XXII, havia entrat amb força a les ciutats i principals viles de Catalunya. En arribar el segle XV, era celebrada amb gran esplendor, barreja de fe i manifestació ciutadana, mig religiosa mig cívica. També a la vila de Castelló, que en tot devia estar a l'alçada del que corresponia a la seva funció històrica de capital del comtat d'Empúries, el Corpus esdevingué una de les festes més vistoses i colorides. Sobretot la seva processó oferia una bona oportunitat per

62. En efecte, en la penúltima pàgina del *Cerimonial* llegim: "Los sobreposats estan obligats de avisar los Cònsols per la profeso de festa de Corpus..."

exhibir-se tots els estaments de la població des de les més elevades jerarquies fins la gent de condició humil. Sabem que hi havia lluminàries, música, *entremesos* intercalats –personatges o representacions simbòliques, grups escultòrics, quadres vivents, comparses pietoses, cavalls cotoners– pendons, senyeres i banderes desplegades de les distintes entitats, entre elles les nombroses confraries, de fort accent gremial, i que en el transcurs dels anys fins a primera meitat del segle XVII, en temps del nostre *Cerimonial*, se n’havien anat creant de noves, d’acusada tendència devocional, com la de sant Miquel (1427), la de sant Isidre (1625), i la del Santíssim Sagrament (1627).

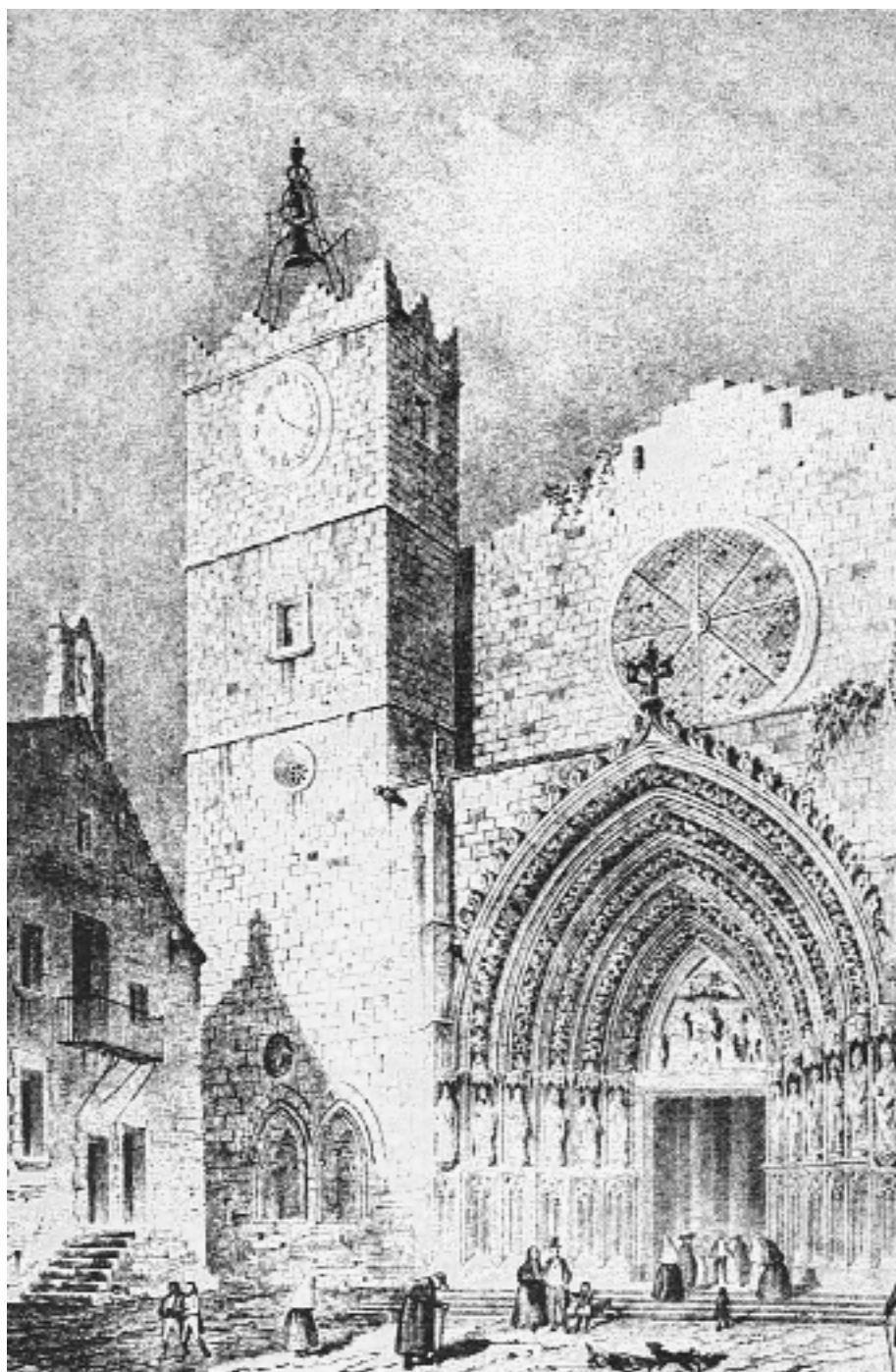
Era evident que si una festa com la de Corpus, d’una gran complexitat, corresponia als cònsols diligenciar-la, i aquests eren recent elegits, convenia prevenir amb temps suficient tots els preparatius. Per això, el *Cerimonial* fa observar que “per no anar atropellats los Consols nous per se haver hi tant poch temps de Sincogesma a Corpus, es a proposit que los vells, antes de axir y a son temps procuren de llogar los musichs per dit die de Corpus y N.S. de Agost y St. Roch, com se es fet en altre temps”. Igualment recomana, amb vista a una major comoditat, adquirir entre any ventalls, que serviran per agitar l’aire, com també fer provisió d’atxes, ja que -adverteix- si són recentment elaborades, cremen defectuosament. A l’època del *Cerimonial* adquirien vuit dotzenes de ventalls, és a dir 96 unitats, dels quals, 60 dels majors es repartien entre els membres del Consell General i els oficials del governador. Els 36 sobrants eren ventalls de mida petita destinats als municipals de menor grau. Les atxes eren en nombre de 8, dos per cada cònsol que eren quatre. Cada atxa havia de fer de pes de sis a set lliures i havia de tenir pintat l’escut de la vila.⁽⁶³⁾ També s’havien de tenir a punt 84 coets, focs artificials de forma llarguera (*fuets*),⁽⁶⁴⁾ per al drac, la mulassa i la maça del diabló. Una altra cosa important que s’havia de procurar amb antelació, consistia en concertar els músics que devien tocar davant la custòdia, i també en altres moments de la mateixa festa. Curiosament el *Cerimonial* posa particular èmfasi en “tenir particular cuydado que la aguila estiga be, los cavallets, la mulassa, gegants y gegantessa y drach, perque tot puga axir la vijilia del Corpus”.

La tradició havia anat creant i acumulant tota una sèrie d’arreu, anomenats *misteris* en documents del segle XV, entorn de la processó de Corpus. Es comprèn, per tant, que el text de les ordinacions que servien de guia en la celebració, sofrís en el transcurs dels segles esmenes i afegidures. Aquesta és almenys la impressió que es desprèn de la lectura de les despeses ocasionades i que curiosament enregistren amb tot detall els successius administradors de la processó de Corpus per a justificar davant el clavari els distints pagaments.

63. Són nombroses les èpoques dels pintors de cada època Pere Mateu (AHG, Cast., vol. 1846, *Liber Clavarie*; Pere Codó (AHG, Cast., vol. 1866 *Clavarie*; Pere Comas AHG, Cast., vols. 1862, 1908, *Clavarie*; Bartomeu Bosom (AHG, Cast., vol. 1879, *Clavarie*; Miquel Pi (AHG, Cast., vol. 1885, *Clavarie*; etc., que successivament pintaven els emblemes a les atxes per a la festivitat del Corpus o en altres celebracions, sobretot amb motiu d’honres fúnebres de relleu (AHG, Cast., vol. 1846, *Clavarie*.

64. En documents del segle XV, els *fuets* del *Cerimonial*, són anomenats *focs grechs* (AHG, Cast., vols. 1866, 1873, *Clavarie*.

Façana principal o Portalada dels Apòstols de l'Església parroquial de Santa Maria, punt de referència de totes les festes i celebracions, a què eren tinguts d'assistir els cònsols.

D'altra banda, molts d'aquest arreus o *misteris* sofrien d'un any a l'altre greus desperfectes que obligaven a reparar-los i fins i tot a refer-los de nou o a reparar-los per haver-se extraviat o perdut. En els comptes del Corpus de l'any 1483, llegim “per lo cap del Rey dels salvatges que he pintat de nou e vernissat, e feta la corona de nou, 5 sous;”⁽⁶⁵⁾ en els comptes de l'any 1439, trobem conceptes com aquests: “per reparació de 6 parells d'ales per totes sclafades, 6 sous”, o bé: “per pintar lo cap qui s-es fet nou dels ignorants, 2 sous”. Ignorem si per ignorants cal entendre els Sants Innocents, que també figuraven a la processó, o si cal entendre un cap sense cervell, és a dir, un beneitó, un babau, i en aquest cas es tractaria probablement dels capgrossos que acompanyaven els gegants. Aquest mateix seria el sentit de caps de la vila referits a capgrossos: “per pintar 5 caps de la vila e el de Lucifer, e adobar los tots que eren tots gostats”; per pintar lo paroll de sent Johan e adobar lo tot que tot era sclafat, 5 sous”; “per lo loguer del vidre e per una ampola e una tassa plana qui sa es perduda”.⁽⁶⁶⁾ “per de tasses e de empoles e una empola e una tassa que sia trencades, 4 sous”. Perquè no solament es tractava d'arreus, sinó també de beure i menjar. Són impressionats les quantitats de forment, mesurat per mitgeres “per quatre mitgeres de forment, 12 sous 8 diners; de vin “vermell” i “blanc”, bou, cireres i prunes i flors, que es consumien. El vi era per a donar a beure a “aquells dels jochs”. A més, hi havia determinats llocs, on es bevia una determinada classe de vi. Per exemple, “per a boure vin vermell a la place del vi per aquells dels jochs, 6 lliures 13 d.”. Les insospitades quantitats de vi i carn indiquen el premi a l'esforç que requeria als portadors –sovint anomenats “salvatges”– dels misteris durant el recorregut de la processó. En efecte, “per una collarisa e tres cortons de vin per los salvatges”; “per los salvatges bou, 6 lliures”. El sentit de la mateixa festa els portava a no oblidar-se dels hospitals major i de sant Llätzer, ja que en una mateixa partida, llegim: “item, pres mes en Mallorques –un dels administradors del Corpus– bou per lo spital, 16 lliures 13 sous 4 diners”. I poc més endavant: “item, pres lo dit Mallorques bou per lo spital, 7 lliures 5 sous 10 diners”. Com excepció a la carn de bou, veiem que per manament exprés dels cònsols als portadors dels “apòstols” del Puig, se'ls donava moltó per valor de 5 lliures 5 sous 5 diners.⁽⁶⁷⁾ El costum del segle XV de repartir carn amb motiu de la processó de Corpus, perdurava a meitat del segle XVII, com podem veure al final del *Cerimonial*, on apareixen registrades partides per als diferents càrrecs municipals, etc.

La descripció de determinats detalls dels arreus poden donar una idea d'aquest muntatge i de com la recomenació del *Cerimonial* de prevenir-ho tot amb temps per a no esperonar els Cònsols nous, no era del tot gratuïta. Calia, per exemple, posar a punt l'*Ara Celi*, de la qual cosa tenia cura un fuster i un pintor que hi pintava els núvols; calia posar una post a la Cadira del Paradís;

65. AHG, Cast., vol. 1885, *Clavarie*.

66. AHG, Cast., vols. 1873, 1866, *Clavarie*.

67. AHG, Cast., vol. 1873, *Clavarie*.

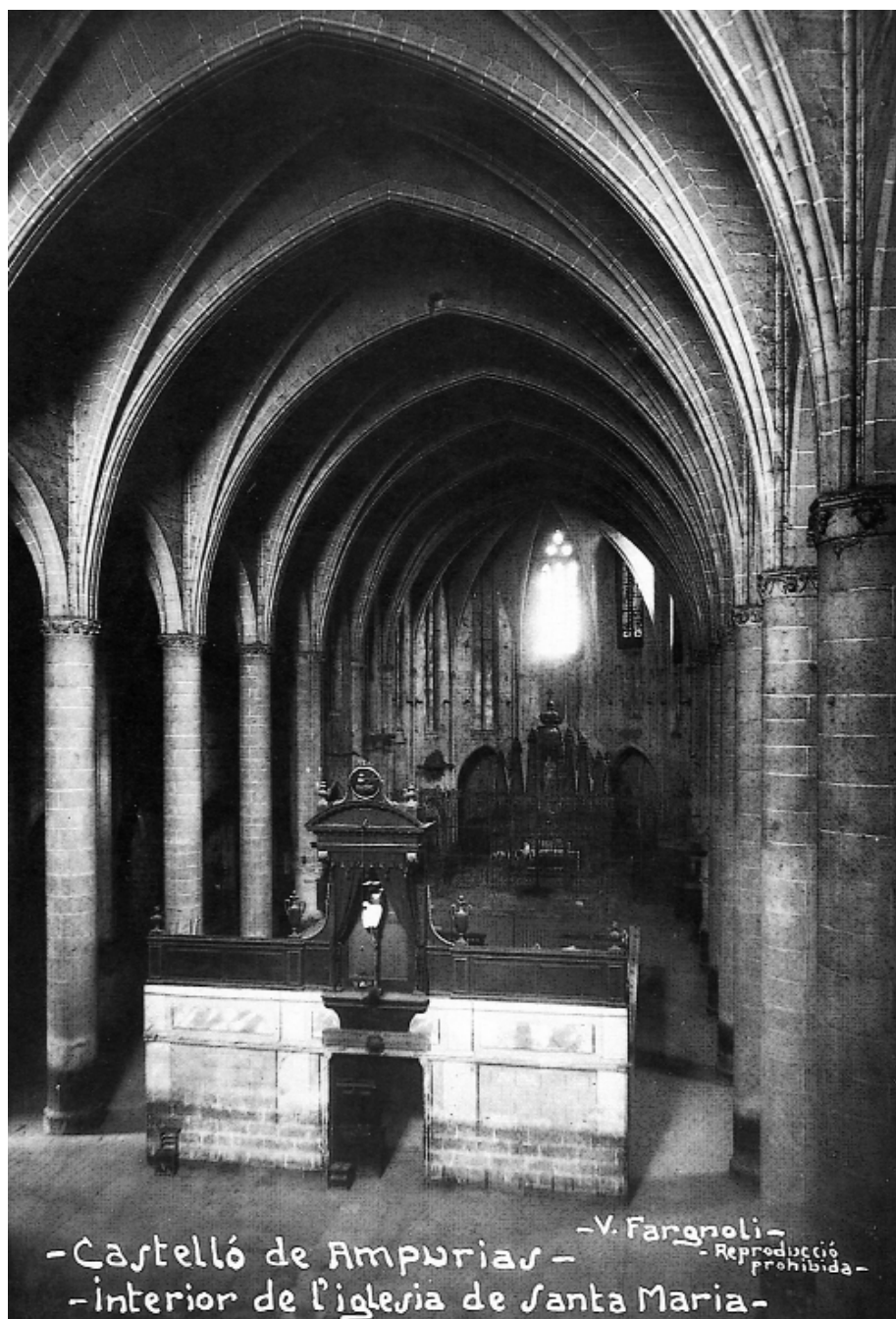
calia procurar-se grèvol per bastir l'Arbre d'Adam, on mitjançant filferro s'hi penjaven unes pomes; s'havia de proveir corda de budell per a la llengua del Drac i un ferro que servia de dispositiu per poder aquest disparar focs artificials; també el Drac de santa Margarida requeria retocs a base de cinyells i fils; adobar per un ferrer el Perol de sant Joan i agensar l'ase que el transportava; la somera on cavalcava la Verge Maria; els tres parells d'escarpins a càrrec d'un sabater de la vila per als Tres Reis de l'Orient; encarregar a un sastre que fes les cotes i els calçons dels Diables; mig pany d'or barbarí per la llengua de budell del Drac; disposar de la Cadira de l'Anunciata, que aportaven quatre fadrins; diverses canes de tela blanca i vermella i or barbarí per guarniments dels sis cavallets dansaires; moltes dotzenes de tiretes d'armar per les representacions de sant Jordi i sant Miquel; molts parells de guants per Adam, per Eva, per l'Àngel querubí, per sant Joan, per al donzell portador del Pare Etern, per al fill d'en Pou que fa ballar el cap de sant Joan. Però no era tot encara, calia igualment adobar els faldars de Déu Pare i dues monges; condicionar la sella del Drac amb dues llaunes, i també llaunes per sostenir l'ala del Drac de santa Margarida; posar bagues i gafets al tron del Pare Etern; llogar el mul que munta el qui du l'estrella; la donzella del Drac; Llucifer; la Mort; Caïm; sant Cristòfol; el Castell de santa Magdalena; el ball de les Espases; sèu per engreixar les corrioles del castell del Paradís; santa Anastàsia; clavells per a la cadira de l'Anunciata; mig cortà de cireres; somades de llenya i caramuixes per activar el foc del perol de sant Joan; fer arreglar la plaça i la pujada de l'Hospital; concertar els músics de corda i els trompadors; etc. òbviament es tractava d'una processó molt vistosa, però també molt costosa. Les despeses totals de la processó de Corpus de l'any 1450,⁽⁶⁸⁾ en temps del clavari Martirià de Soler, sumaren la respectable quantitat de 111 lliures, de les quals, 27 lliures 9 sous 5 diners corresponien als encarregats dels entremesos. Cal dir que en la despesa general de 111 lliures, anaven incloses partides com la de "los qui prenen salari", que comportaven les quantitats més elevades, així com "per lo lit dels trompadors qui jaqueren dues nits", i l'estipendi que cobraren "els oydors del present comte per visurar e ben examinar e cloure lo present compte". Probablement es tractava d'un any excepcional, ja que deu anys abans -1440-, la suma de les despeses parcials,⁽⁶⁹⁾ és a dir, les que correspongueren exclusivament als entremesos sols pujaren a 11 lliures 11 sous 7 diners.

Vuit dies abans de Corpus, els cònsols junt amb el síndic i el secretari -el síndic prèviament havia avisat els oïdors de comptes- feien l'ambaixada, a l'hora de les vespres, a la Comunitat de preveres beneficiats, a la qual el cònsol en cap en representació de tots dirigia unes paraules protocolàries.

En això arribava la Vigília del Corpus. Era incumbència de dos verguers preparar dotze dotzenes de rams, és a dir, 124 unitats, per repartir-los al cap tard a la Casa de la Vila, que era la Llotja de la plaça dels Homes, on s'havia reunit el Consell i els oficials. Per aquest servei, la Claveria pagava cadascun

68. AHG, Cast., vol. 1873, *Clavarie*.

69. AHG, Cast., vol. 1866, *Clavarie*.

Interior de l'església de Santa Maria. D'una banda, el governador, junt amb els oficials de la Cúria, i, de l'altra els cònsols, acompanyats dels prohoms i funcionaris municipals, ocupaven jeràrquicament els seus llocs: el governador, a la cadira principal del cor; els oficials comtals i els cònsols amb els seu seguici, els respectius bancs a dreta i esquerra.

dels dos verguers, en concepte dels rams i l'aiguarós, 8 reals, que feien un total de 4 lliures. Per la seva banda, el matí de la vigília de la festa, el síndic tenia l'obligació de part dels cònsols de convidar tots els oficials a les Vespres a l'església parroquial, i a l'ofici i vespres de l'endemà. Al *Cerimonial* el síndic apareix com una mena de mestre de cerimònies. Ell era el qui anava a cercar per anar a vespres i a l'ofici els cònsols i el Consell que prèviament s'havien congregat a la Casa de la Vila. Aquesta cercavila seria un tast de la processó que tindria lloc l'endemà. En efecte, congregats davant la Casa de la Vila, s'organitzava la solemne comitiva en direcció a l'església parroquial. Junts amb dits rams i l'aiguarós, passaven davant les confraries que hi eren presents amb les banderes desplegadas. Seguia el verguer més ancià, portador de la bandera de domàs blanc, on hi figurava representat Nostre Senyor i un castell, davant dels cònsols. Aquesta bandera, emblema del Municipi en aquesta diada, es guardava a l'església de santa Maria durant vuit dies i no es tornava a reintegrar a la Casa de la Vila fins acabat l'octavari de Corpus. Acompanyats per les confraries, els cònsols i els oficials es dirigien a Vespres al so de músiques i amenitzant el recorregut "ab molta alegria y autoritat y festejant" la solemníssima festa de Corpus, el drac, la mulassa, el gegant i la gegantessa, els cavallets i l'àguila. Arribats a l'església, a l'hora de les vespres, l'àguila dansava davant l'altar major, dues danses. Acabat l'acte litúrgic de les Vespres, amb la mateixa autoritat i festa se'n tornaven amb dit acompanyament a la Casa de la Vila, des d'on cadascú es retirava a casa seva.

Però no havia acabat el ritual de la vetlla de Corpus. Aquell mateix dia, vigília de Corpus, havent sopat, els verguers amb els músics, gegant, gegantessa, drac, mulassa, cavallets i àguila, es congregaven davant la portalada de l'església de santa Maria i amb els puntajadors fent sonar els seus instruments de corda i amb una bèstia de bast, resseguien, bo i recaptant el pa beneït, fent l'itinerari de la solemne processó de l'endemà. Tornats amb tot l'acompanyament a l'església, hi deixaven el fruit del seu recapte, i cadascú es dirigia al respectiu domicili.

Però, arribada la nit d'aquesta mateixa vigília de Corpus, els verguers amb els músics tornen davant l'església major de santa Maria i, a manera de serenata, toquen tres peces musicals en honor de Nostre Senyor, i després se'n van a fer-ne dues a cadascun dels oficials i cònsols. Finalment, es retiraven definitivament a descansar fins l'endemà.

Com és obvi, el més important tenia lloc la diada mateixa de Corpus.

Vers l'hora de l'Ofici religiós, després que el síndic hagués reunit els cònsols i els prohoms a la Casa de la Vila amb vista a assistir a l'Ofici, anava així mateix a cercar el governador i els altres oficials i els acompanyava a la mateixa Casa de la Vila, i un cop tots a punt, es dirigien corporativament, però observant l'estricta protocol de precedències honorífiques i prioritats ja explicat, a l'església major de santa Maria. Els acompanyaven tota la comitiva de banderes de les confraries, música, drac, mulassa, gegant i gegantessa, cavallets i àguila, amb molta dignitat i festa, com hem vist a la vigília a l'hora de les vespres. Acabat l'acte religiós, refeien de la mateixa manera el camí a la Casa de la Vila.

Potser el més curiós per a nosaltres, són les advertències en forma de nota que apareixen al *Cerimonial*. Per exemple, quan es trobaven congregats a la Casa

Portal lateral de la banda de migdia de l'església de Santa Maria, anomenada del Carbonar. Aquí, un moment abans d'iniciar la processó de Corpus, el procurador major de la Comunitat de preveres, muntat a cavall, rebia de mans del cònsol en cap la bandera de domàs blanc de la vila.

de la Vila, a punt d'anar a l'església, es feia el repartiment dels ventalls, de la següent manera: els ventalls de major grandària eren lliurats als oficials del comtat, als cònsols i altres prohoms allí reunits. També rebia un ventall gran el portador de la bandera de camp. Aquesta bandera era representativa de quan calia sortir a defensar la vila dels atacs exteriors. En canvi als soldats, als músics i als qui feien ballar les bèsties, se'ls feia entrega d'un ventall de mida petita. A les Vespres, s'observava el mateix procediment. L'acompanyament adquiria un relleu especial amb la bandera de camp desplegada i a la qual feien honor dotze soldats armats. L'abanderat era un oficial municipal, especialment nomenat pels cònsols. I curiosament, a diferència de la bandera que portava el verguer mésancià la vigília, i que com hem vist se situava després de les altres banderes obrint pas als cònsols, la bandera de camp anava al davant de totes les altres banderes.

Acabades les Vespres i abans d'iniciar la processó, els cònsols sortien a l'exterior de l'església per la porta del Carbonar. Allí, muntat a cavall, el procurador major de la Comunitat de preveres rebia de mans del cònsol en cap la bandera de domàs blanc amb la representació de Nostre Senyor i el castell. L'entrega es feia amb el més refinat protocol. El cònsol en cap confiava l'emblemàtica bandera al procurador perquè aquest la portés durant la processó i, acabada aquesta, la restituís tal com se li entregava. El procurador responia

dient que “no enten estar obligat an cas fortuit”, donant a entendre amb aquestes paraules que per ell ser l’abanderat era un dels honors més grans. De tot això, el secretari n’aixecava acta. La bandera era la mateixa que devia romandre, des de la vigília i durant tot l’octavari, dins l’església. Realment l’escena esdevenia una bella estampa del més estricte i acurat ceremonial de la vila.

A més de la forma i l’ordre que tradicionalment s’observava en la festa de Corpus, i que acabem d’exposar, no menys interessant serà veure les precedències en l’ordinació de la seva solemníssima processó:

Els trompadors obrien el pas al so de la trompetes llargues (*anafils*). Seguien les múltiples violades banderes de les confraries, agrupant els respectius confreres, que l’any 1423 seguien el següent ordre, el qual tradicionalment s’havia anat substancialment mantenint al llarg dels segles: primerament, la confraria de sant Jordi, i a continuació en rigorós ordre: la confraria de sant Marc, la de santa Magdalena, la dels Giponers, la de la Mercè, la dels Pallissers, la dels Hortalans, la dels Traginers, la de sant Francesc, la dels Blanquers, la dels Assaonadors, la dels Carnissers, la dels Fusters, la dels Pagesos, la dels Sastres, la dels Teixidors, la dels Pescadors, la dels Sabaters, la dels Paraires.⁽⁷⁰⁾ A l’època del *Cerimonial*, s’hi havien afegit les confraries de posterior erecció, com ja hem fet observar abans: la de sant Miquel, la de sant Isidre, la de la Immaculada, i sobretot la del Santíssim Sagrament que havia estat creada en honor de l’Eucaristia, la festivitat de la qual era precisament el Corpus. La vistositat de les confraries en ocasions com aquestes, identificades pels seus respectius penons i banderes, havia de dotar a l’acte d’una alegre nota de color. D’altra banda, les confraries significaven la més genuïna representació dels habitants de Castelló, fonamentalment integrats pels estaments liberals, l’artesanat, els mercaders, pagesos i obrers de la vila. En certa manera, ells constituïen el tot i més autèntic Castelló d’aquell temps, a part l’element eclesiàstic i el noble, que també tenien els seu pes específic a la vila comtal.

Après ven la Creu major,⁽⁷¹⁾ llegim a la rúbrica protocolària.⁽⁷²⁾ La Creu major obria pas a les restants creus dels convents que encapçalaven la comi-

70. AHG, Cast., vol. 2035, not. Pere Jaume. Vegeu també MIRAMBELL, Enric, “Un libro de cuentas del siglo XV de la Iglesia de Castelló de Ampurias”, a *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*. Tomo. LXXII, 1-2, 1964-1965. Madrid, p. 30. Sobre confraries a Castelló d’Empúries, vegeu igualment PUJOL I CANELLES, Miquel, “Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII, a *IEE* (18), 1985, pp. 136-140.

71. AHG, Cast., vol. 1842, *Llibre de la Procura de l’Església de santa Maria* (1411-1423), not. Pere Jaume. De les quatre creus a l’Inventari, totes d’argent amb parts daurades, de notable valor artístic, crec que es tractaria de la que apareix descrita com segueix: “Item una creu d’argent maior qui va a les sepultures honrades e ha an la creu lo crussifix ab corona d’argent en que ha XVIII pedres qui apar que sien de viri, e ha en lo cap e brasses e peu de la dita creu y figures o ymagens d’argent grans en cascun loch a part davant e de tras al mig la figura de Deu lo Para enbotit, e al cap figura d’egulla ambotida ab dues ales e al bras dret figura de bou enbotit ab una ala, e al bras esquerra figura de leo enbotit ab dues ales d’argent. Item al per de la creu la figura de sent Matheu ab dues ales d’argent. E es gornida d’argent la dita creu ·I· palm dejus la dita figura de sent Matheu”. Crec que almenys en aquella època es tractaria d’aquesta creu, probablement, ja que és anomenada *creu d’argent maior*. Les tres restants, una era una creu mitjana, i, si bé es feia servir per a les coses comuns, s’ha d’excloure perquè el *Cerimonial* diu que la creu de la processó de Corpus era la major; l’altra servia per a l’extremunció; i finalment l’última servia per a l’enterrament dels albat.

72. *Ibidem*.

tiva dels religiosos i el clergat. Les comunitats dels ordes religiosos masculins, començant pels qui s'hi establiren més tard, seguien aquest ordre: agustins, dominics, franciscans i mercedaris, uns a la dreta i els altres a l'esquerra, seguint, però, un estricte ordre creat pel costum, ells que sovint es mostraven gelosos dels seus propis drets i privilegis.⁽⁷³⁾ A l'època en què els comanadors de la casa del Temple residien a Castelló, també hi assistien amb la seva vistosa indumentària de templers o hospitalers. El nombre de membres dels ordes religiosos era molt variable. Així, si els agustins i mercedaris tot just sobrepassaven la mitja dotzena,⁽⁷⁴⁾ els dominics i els franciscans, en canvi, oscil·laven cada una d'aquestes comunitats entre deu i vint religiosos.⁽⁷⁵⁾ A principi del segle XVII, les comunitats religioses a Castelló acusaren un descens del personal en relació a segles anteriors. La comunitat de dominics, per exemple, l'any 1336 constava de dinou frares, i encara el 1491 se n'enumeren onze; pel que fa als franciscans, excepcionalment l'any 1362 assolí l'elevada xifra de vint-i-dos religiosos. Cal tenir en compte, però, que en ocasions els llistats dels membres de les comunitats religioses que presenten alguns documents, ofereixen clàusules com la de l'any 1346, on després de fer constar nominalment tretze frares, afegeix "et plures alii",⁽⁷⁶⁾ enumeració imprecisa que en èpoques posteriors s'expressava amb la consagrada fórmula de "tamquam maior et sanior pars", la qual cosa permet sempre una valoració estadística merament aproximativa a l'alça. La comunitat comúnment més nombrosa, si bé no els era permès sortir del monestir, ni que fos per assistir a un acte religiós atès el seu caràcter de rigorosa clausura, eren les monges de santa Clara o clarisses, que solien tenir nodrides comunitats de vint-i-cinc i més membres. La xifra, doncs, de sobre una cinquantena de religiosos assistents a la processó de Corpus, es mantenia encara a la meitat del segle XVII, en temps del *Cerimonial*.

Seguia la comunitat de preveres de l'església de santa Maria. La comunitat de preveres havia nascut i s'havia desenvolupat al caliu de la catedralitat de la seva església parroquial de santa Maria, amb les múltiples donacions i fundats de què ha estat dotada en el transcurs del temps. La primera meitat del segle XV fou el gran moment de l'art sumptuari, sufragat per les famílies importants i els gremis, sobretot a les capelles laterals, ara ja conculses, on s'hi havien fundat la major part dels fundats, fins a poder-se'n comptar cent vint beneficis simples, a part dels annexos al ministeri parroquial. No ens ha d'estranyar, doncs, que l'any 1459, hi haguessin cinquanta preveres benefi-

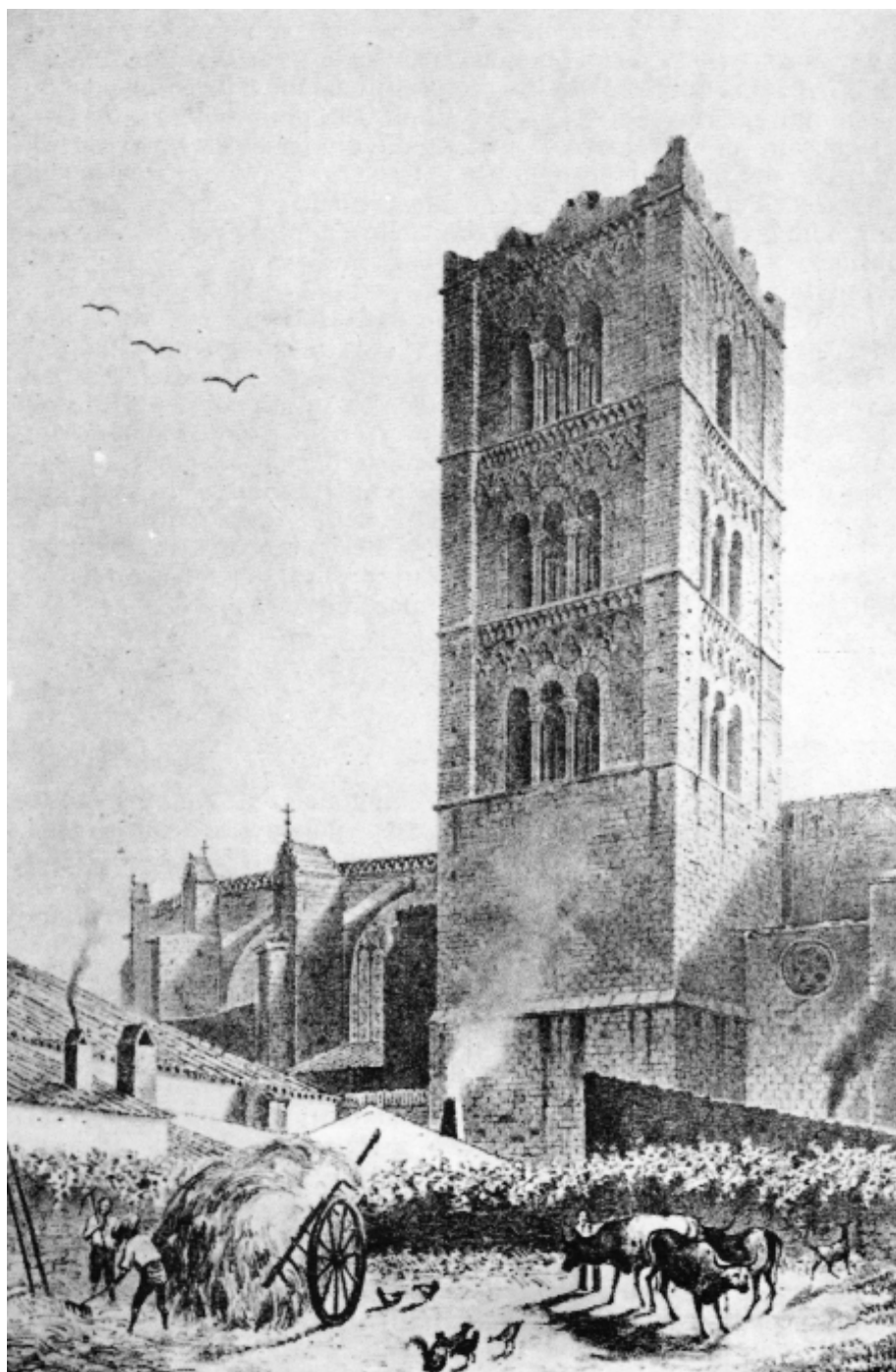
73. ADG, Sec. C, Llig. 48, doc. 79.

74. AHG, Cast., vols. 364, 59, 64, 1911, 1367, 1368, 2050, 260, 1533, 1316, etc.

75. AHG, Cast., vols. 462, 477, 397, 499, 245, 2050, 224, 260, 62, 82, 55, 147, 168, 119, 2039, 317, 449, etc.

76. AHG, Cast., vol. 234, not. Pere Pujolà.

El mateix campanar de l'església de Santa Maria, artístic, massís i emmarletat, contribuïa poderosament a fomentar la imatge de grandesa i prestigi de la vila de Castelló comtal.

ciats a l'església de santa Maria.⁽⁷⁷⁾ Un segle més tard, segons el fogatge de l'any 1553,⁽⁷⁸⁾ aquesta elevada cota havia retrocedit sensiblement, però encara es mantenia en una respectable xifra de trenta-sis capellans beneficiats. La mobilitat d'aquestes estadístiques és remarcable, ja que l'any anterior, en una relació nominal de preveres beneficiats per a la distribució de càrrecs, solament en figuren trenta-tres.⁽⁷⁹⁾ A la primera meitat del segle XVII, el nombre de beneficiats assistents a les reunions per a tractar els assumptes propis de la comunitat, oscil·la entre vint-i-dos i vint-i-set preveres beneficiats.⁽⁸⁰⁾ És clar que aquesta xifra pot ser lleugerament alterada a l'alça, si tenim en compte el marge dels no assistents, d'acord amb l'enunciada fórmula de "maior et sanior pars". Un recompte, doncs, de la presència eclesiàstica –religiosos i beneficiats– a la processó de Corpus de Castelló d'Empúries, s'aproximaria a la nodrida xifra d'un centenar, i en alguns anys tal vegada la sobrepassaria.

A continuació venien els *entremesos* o representacions. Amb aquests arreu es pretenia exposar, mitjançant carretel·les amb rodes o suportades a espatlles de macips, una sèrie d'individus disfressats de personatges bíblics, els moments clau de la Història de la Salvació. Cada ciutat o vila important ho feia a la seva manera segons les seves possibilitats. A Castelló d'Empúries, d'acord amb els documents de l'època, les representacions de la processó de Corpus s'ordenaven de la següent manera: Primer, la Creació del Món, emmarcada en una espectacular *Ara Celi* amb núvols, on figurava el Pare Etern assegut en un tron envoltat d'Angelets; seguien Llucifer, amb un estol de Diables –individus amb cap de diables pintats– capitanejats pel Diable majoral o *Diablot* blandint una maça; tot seguit, l'Arcàngel sant Miquel armat d'una gran llança i acomboiat per un estol d'Àngels alats armats amb espases contraatacant els diables rebels en forma d'un ball d'espases; després, a les espatlles de set portadors venia el castell del Paradís, amb una cadira amb mirall; Adam i Eva amb guants sota l'Arbre (de grèvol) on s'hi havien penjat unes pomes; l'Àngel querubí igualment enguantat; Drac llençant foc i a prop d'ell la Donzella;⁽⁸¹⁾ l'Àngel de l'Anunciata amb cartell; Tron de l'Anunciata

77. AHG, Cast., vol. 708, not. Pere Albert: «Venerabilis Comunitas presbiterorum ecclesie beate Marie ville Castilionis, scilicet venerabiles et discreti Petrus Poncii, Guillelmus Cerviani, Jaufridus Forn, Jacobus Caragol, Bernardus Martini, Leonardus Gonyador, Franciscus Deulovol, Jacobus Paloma, Petrus Oliver Virgol, Ffranciscus Malla, Johannes Perot, Johannes Pessa, Salvator Ferrando, Bernardus Rapies, Matheus Carbo, Donçanus Gayris, Bartholomeus Virglis, Gabriel Borrassa, Johannes Jacomi, Anthonius Carrera, Nicholaus Master, Johannes Michaelis, Bartholomeus Gibert, Luchas Bastat, Paulus Parada, Ffranciscus Febrerii, Johannes Pons Olm, Ffranciscus Banyolles, Anthonius Andree, Raymundus Bosigues, Petrus Carrera, Johannes Garret, Ffranciscus Christiani, Bernardus Albert, Johannes Segui, Guillelmus Albert, Johannes Puig, Guillelmus Miquell, Guillelmus Thomas, Michael Dalmacii, Ffranciscus Roma, Johannes Fares, Bernardus Planella, Bernardus Albanya, Johannes Carbo, Johannes Andree, Petrus Roure, Petrus Sastra, Johannes Suria et Anthonius Casamort, omnes presbiterii beneficiati in ecclesia beate Marie dicte ville»

78. ACA, *Mestre Racional*, 2595, publicat per Josep IGLÉSIES, 2 Vols. Fundació Salvador Vives Casamitjana, Barcelona, 1976.

79. AHG, Cast., vol. 941, not. Antic Avinyó.

80. Vegeu PUJOL I CANELLES, Miquel, "Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII", citat, pp. 143-145.

81. ¿Es tractaria d'un sol drac o n'hi hauria dos? On es fa relació del drac amb la donzella, més endavant llegim: "drac de na Margarida ab ales".

portat per quatre fadrins; Somera que calvalca la Verge Maria; el portador de l'Estrella muntat en una mula; Els tres Reis de l'Orient; nens disfressats amb caps d'Ignorants (Sants Innocents?); dansa amb el cap de sant Joan damunt una safata argentada; els dotze Apòstols; castell de santa Maria Magdalena; santa Anastàsia; sant Cristòfol amb l'Infant Jesús a l'espatlla i altres sants; a continuació venien els *Jocs*: Joc de sant Marc; Joc de sant Quirze; Joc dels salvatges; Joc de sant Joan; Perol de sant Joan; somera que transporta les caramuixes⁽⁸²⁾ que s'utilitzen per fer foc al perol santjoanenc; Rei salvatge coronat acompanyat de cinc salvatges; La Mort; Moltó rei cavallet acomboiat amb sis cavallets; l'Àguila tota sola; Caps de la vila, és a dir gegant i gegantessa i caps grossos. Tot plegat amenitzat amb els espatecs dels focs artificials, els instruments de corda, els sons de la trompeteria i els tocs de les campanes que el *morgue*⁽⁸³⁾ no deixava de repicar durant la processó.

Les autoritats -oficials, governador, etc., ocupant el lloc preferent, i municipals, cònsols, etc. amb les atxes blanques pintades amb els *signa*⁽⁸⁴⁾ de la vila- seguien després dels *entremesos*. En total eren vuit prohoms de la Casa de la Vila que portaven atxes enceses. Mentrestant, els cantors que anaven davant la Custòdia entonaven càntics com *Loem la ostia sagrada*, etc. Els sonadors, per la seva part, també davant la Custòdia feien quatre sonades. Com és obvi, la Custòdia⁽⁸⁵⁾ amb el sagrat Cos de Jesucrist fixada

82. La canya o part llenyosa del cànem (DCVB).

83. Mot inexistent al Du Cange i al DCVB. Probablement una persona dedicada al servei de l'església, sobretot a tenir cura de tocar les campanes per al culte.

84. *Signa*, ensenyes, banderes, emblemes.

85. Al segle XV, hi havia a l'església de santa Maria de Castelló d'Empúries, dues notabilíssimes custòdies. No consta d'una manera expressa la que s'utilitzaria per a la Processó de Corpus, i si amb els anys se n'hagués adquirit alguna altra. La descripció d'aquestes dues custòdies històriques, serà suficient per a donar-nos una idea de la riquesa de cada una d'elles, que bé podien servir indistintament per a la dita processó. La que era donació de la comtessa dona Maria Álvarez d'Exèrica, esposa de l'infant Ramon Berenguer -després de quedar vidu en primeres núpcies de la comtessa dona Blanca- i mare del comte Juan I, era "d'argent, daurada, e en lo peu ha III armants e an los dors ha senyals comtals e ·I· de Xericha, e an lo canon pres del peu ha VI finestratges e an escun finestratge ha ·I· figura de cap d'oma, e an lo mig del canon ha ·I· pom d'argent daurat ab sis armants de senyal alcuns de Xericha calscuns comtals. E apres desus lo dit pom ha II branches d'argent daurat grosses an les quals branches ha XIII flors d'argent daurades, e an les dites flors entre totes ha VIII pedres blaves grosses e V vermayles e una blancha; e an lo cap de cascuna branca ha ·I· angell d'argent daurat ab les ales plagadisses d'argent daurat e desus les dites branches ha ·I· pom de fuylatges (al marge: ·IP· fal hi una ala d'angel) d'argent daurat; e sobra lo dit pom ha una branca d'argent daurat ab fuylatges; e al mig ha ·I· christayl en que stan reliquies del Lignum de Jhesu Christ e del vestiment de senta Maria e de la pedra del sepulcra de Jhesu Christ e de la pedra del Mont Calvari; e en tre del dit christayl ha XX roses d'argent daurat; e en cascuna rosa ha una pera grossa; e les pedres son blaves e vermayles (al marge: fal ·I· pera); e al cap dels ramages ha una creu d'argent verda ab lo crussifix". L'altra era la custòdia major, i bé podria ser, tractant-se de la "major", la de processó de Corpus: "item una altra custodia maior d'argent daurat e al peu ha ·I· armant blau an lo qual es figurada con Jhesu Christ leva los peus als apostols, e l'altra armant con Jhesu Christ menjava ab los apostols; e an lo dit peu ha VIII peus d'argent e an escun ha una pera grossa vermayla; e an lo canon pres lo dit peu ha ·I· pom ab senyals comtals, e alcuns de la senyora dona Infanta, e sobra lo dit pom ha dues branches d'argent, e al cap de la una ha ·I· angel d'argent qui ten le sponge e tres clavels e altra angel qui ten la lansa d'argent daurada e la corona d'argent; despres a al mig de les dites branches ha ·I· gean e lonch christayl an lo qual stan reliquies del cap de sent Pere apostol e del dit sent Andreu apostol e de molts altres sans; e al cap del christayl ha ·I· tabernacla d'argent daurat ab ·I· christayl rodon al mig e de sobra lo dit christayl rodon ha una creu d'argent pomus ab lo crussifix d'argent daurat, e los dits angels han les ales d'argent daurades".

sobre un tabernacle portat a espatlles d'uns quants clergues, constituïa el centre de tota l'acció litúrgico-popular. Flanquejaven el pas de la Custòdia representacions dels quatre Evangelistes amb els seus emblemes, el Lleó, el Bou, L'Àngel i l'Àguila: sant Marc i sant Mateu, a la dreta; sant Lluç i sant Joan, a l'esquerra. Darrera, presidint l'acció litúrgica, seguia el Preste⁽⁸⁶⁾ amb els seus Ministres. Homes salvatges, portant una barra, retenien l'allau de la resta dels habitants de la vila, que seguia, devota i encuriosida, tot darrere.⁽⁸⁷⁾

I així s'ordenava la Processó de Corpus a Castelló d'Empúries, amb petits retocs, durant segles. L'itinerari, que també podia haver sofert alguna lleugera variació, transcorria pels principals carrers del Castelló medieval. Gràcies al *Dietari* de Jeroni Pujades, podem fer-nos una idea del recorregut a la primera meitat del segle XVII, que coincideix amb l'època del *Cerimonial*.

El carrer del Carbonar, on abans de la segona meitat del segle XVII, el municipi tenia l'escola (Gymnasium: "pro ludo illo literario, in quo pueri litteris et liberalibus disciplinis exercentur"), edifici que en endavant, seria cedit a les monges de Santa Clara extramurs, les quals adaptarien per a convent.

86. Enlloc no s'indica si el preste era el rector o l'oficial del bisbe amb residència habitual a Castelló d'Empúries.

87. AHG, Cast., vols. de *Clavarie* 1885, 1866, 1873.

En efecte, sortint de l'església de santa Maria, la Processó travessava la plaça de les Gallines, seguia per la plaça de les Cols, dita també de la Fruita, arribava a la plaça dels Homes, on l'àguila ballava dues danses, i continuava pel carrer dels Cabrits, fins a desembocar a la plaça Nova o del Gra, on igualment l'àguila ballava altres dues danses. De retorn, la Processó passava pel carrer de la Parairia Nova, dirigint-se altra vegada a l'església parroquial on entrava amb tota solemnitat per la Portalada dels Apòstols. L'any 1629, reporta Pujades, que excepcionalment "la processó al exir de la Plaça del Gra, no girà a la Payreria, sinó que tirà dret al Portal d'en Cabra y girà per davant palàcio (ahont estava la Sra. Duquesa ab las muller, nora y filla del Don Francisco), y de allí tirà a la Plaça de l'Oli, tornant a exir a la Peyraria".⁽⁸⁸⁾ És probable que al segle XV i fins i tot en segles anteriors, la processó de Corpus tingués un recorregut més ampli per carrers i places de la vila. Així sembla despendre's de la partida de Clavaria de l'any 1439, ja citada "per beure vin vermell a la place del vi per aquells dels jochs, 6 lliures 13 diners".

Acabada la Processó, amb el mateix acompanyament amb què s'havien dirigit a l'església, les autoritats comtals i les municipals tornaven a la Casa de la Vila. El Síndic acompanyava el Governador i oficials del comtat a *Palacio*, mentre els cònsols i la resta de l'oficialitat municipal se n'anava cadascú a casa seva.

En això, havia arribat la vesprada. Després de sopar, els cònsols, abillats amb mantells, s'asseien a les cadires de la plaça dels Homes, davant la Llotja i presidien el ball. Si els oficials municipals els abellia asseure's, prenién el lloc a les cadires, observant, però, l'estricta ordre que els corresponia. Ordinàriament, en ser a la segona ballada, s'havia fet fosc. Aleshores es treien les vuit atxes dels cònsols, que aquests havien portat a la Processó, i repartides estratègicament per la plaça, aconseguien il·luminar-la suficientment per fer encara un ball de mig o més, a l'albir dels cònsols. Acabat el ball, se servia un refresc dins la mateixa Casa de la Vila.

Però, la festivitat litúrgica del Corpus tenia octava, durant la qual els cònsols amb els mantells assistien a les Completes a l'església de santa Maria.

El *Cerimonial* fa observar que els cantors de la Diada de Corpus solien cobrar cinc lliures, i el seu cant anava acompanyat d'orgue.

La capvuitada de Corpus que, com la mateixa festa, era un dijous, els cònsol, guarnits amb les gramalles granates, assistien a les Vespres, després de les quals es feia una processó dintre l'església mateix. Els cònsols tornaven a treure el que quedava de les vuit atxes, i encomenaven al procurador que abaltés la bandera, que el dia de Corpus li havien confiat. Una vegada acabada la Processó de la capvuitada i reservat el Santíssim, el mateix verguer més ancià, iniciant davant els cònsols el camí de retorn, tornava la dita bandera a la Llotja, o Casa de la Universitat o de la Vila, i allí la depositava en una caixa a aquest efecte, tancant-la amb pany i clau.

88. PUJADES, Jeroni, *Dietari*. Edició a cura de Josep M. Casas Homs. T. IV, D. 236v. Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1976, p. 204.

ALTRES DIADES I CELEBRACIONS CERIMONIOSES

Si m'he entretingut a descriure el Corpus, ha estat per intentar deixar, a propòsit del *Cerimonial*, una estampa, la més completa i exacta possible, d'aquesta entranyable festa entre els castellanins d'aquelles remotes èpoques. De fet, era la festa religiosopopular més celebrada. Hi ha un denominador comú en totes les festes calendades en el *Cerimonial*: la presència de les autoritats als oficis divins. L'assistència als actes religiosos, els era tan connatural als castellanins, com l'aire que respiraven. Era, tanmateix, l'efecte lògic d'una societat creient, curulla de referents cristians.

A continuació, destacarem només els detalls que puguin tenir un interès anecdòtic o de simple curiositat. Per la resta, serà útil la lectura del *Cerimonial*, transcrit a l'Apèndix.

Hi havia diades en què el precepte religiós, o un vot de poble, o simplement la mera devoció, dictaven l'assistència en corporació de les autoritats municipals a l'ofici, gairebé sempre celebrat d'una manera solemne amb música i cant, dins el marc incomparable de l'església parroquial de santa Maria. La grandiositat del temple s'avenia amb les manifestacions aparatoses del rígid protocol. Hi ha una expressió al *Cerimonial* que apareix repetida més d'una vegada, i que deixa entreveure l'esperit amb què les autoritats de la vila de Castelló, entenien el seu protocol "ab molta alegría y autoritat", "ab exa autoritat y festa". Expressions, certament, en què el to alegre, propi d'una celebració festiva, ve matisat pel mot *autoritat*, és a dir, per l'encarcament, com hem pogut adonar-nos, del protocol que els representants màxims del municipi estaven obligats a observar.

OFICIS I PROCESSIONS

Es pot dir, doncs, que no hi havia festa ni festeta en què no se celebrés Ofici. Gairebé en totes les festes calendades del *Cerimonial*, els cònsols assistien oficialment a aquest acte religiós. Hem tingut ocasió de parlar dels Oficis religiosos del dia de Cinquagesma i de Corpus, que podem dir que eren paradigmàtics dels molts Oficis *obligats* per als cònsols al llarg de l'any.

També eren molt freqüents les processons. El to major de la processó de Corpus era cosa excepcional. En un to menor, però no menys pietós, moltes processons pels carrers de la vila es feien abans de l'Ofici. Així succeïa en la festa devocional en honor de santa Anna; així mateix el tradicional vot de poble amb motiu de la pesta pels sants Abdó i Senén. També es feia processó per sant Josep. La diada de sant Marc, la processó arribava fins a la Capella d'aquest mateix nom al Cap del Pont Vell (Nou). Una processó peculiar, a la que assistien els cònsols, com a totes les calendades al *Cerimonial*, era l'anomenada a la Creu de les Lletanies, a una distància poc més o menys de mig quilòmetre des del Portal Nou en direcció a sant Joan ses Closes. La Creu de les Lletanies, era una creu de pedra alçada sobre un sòcol escalonat igualment de pedra. Existia més d'una creu de pedra en aquest indret, ja que un docu-

Plaça Nova o del Gra, nascuda arran de la urbanització creada per l'infant Pere, vers la meitat del segle XIV.

ment ens parla de la primera creu de pedra, la qual estava situada a l'altura de l'anomenada “carretera fonda”, escabrosa via d'accés des de la barriada de Sant Llàtzer al camí de Sant Joan ses Closes, avui totalment transformada. La creu de les Lletanies de què parla el *Cerimonial* probablement era aquesta. Al llarg del recorregut s'entonaven invocacions a Déu, a la Verge i als Sants implorant la seva protecció sobre la vila. En arribar-hi, es donava la volta a la creu, i en tornar, a una distància determinada que el *Cerimonial* explicita amb el nom dels propietaris en aquell temps de dos camps, la processó es desviava per un viaró que portava al camí vell de Vilanova, i arribaven fins al Convent de sant Agustí –no oblidem que aquest orde religiós no s'establí a Castelló fins a finals del segle XV– i entraven per la porteria del convent i sortien per la porta de l'església. Una altra processó típica, sempre amb assistència dels cònsols, era la de la Benedicció del Terme, que tenia lloc per la festa de Santa Creu de Maig. Se sortia processionalment de l'església parroquial de santa Maria i, seguint pel puig Salner, s'arribava fora al Portal Nou. Allí els obrers havien preparat una taula amb estovalles, adornada amb flors, a manera d'altar, destinada a disposar-hi la Vera-Creu, la qual s'utilitzava per a la solemne benedicció, als quatre vents, de la vila i dels seu terme. Una altra processó era la que es feia amb motiu de la recepció de la Butlla de la Santa Creuada, la qual era lliurada a la monumental portalada dels Apòstols de la mateixa església. Una altra processó, la qual es reduïa a circuit l'interior de l'església, era la que tenia lloc amb motiu de la diada de la Mare de Déu de Setembre.

HORES SAGRADES

Però els actes religiosos no es reduïen a misses i processons. Hi havia també les Hores Sagrades: les Matines, en començar el dia, les *Laudes*, en sortir el sol, les Hores Menors *Tertia, Sexta i Nona*, distribuïdes entre les nou del matí i les dues de la tarda, les Vespres, a les quatre de la tarda, i finalment les Completes, al capvespre. Segons la festivitat que se celebrava, els cònsols assistien a una o altra Hora. Per exemple, la vigília i la mateixa diada de Corpus, com hem vist, els cònsols anaven a Vespres. També hi anaven per la Mare de Déu d'Agost i el dia de la seva capvuitada. En canvi, a l'entremig de l'octava solament anaven a Completes. Altres festes que obligaven reglamentàriament els cònsols a anar a Vespres eren: la Mare de Déu de setembre, Tots Sants, Nadal, sant Esteve, Cap d'Any, l'Epifania o Reis, sant Sebastià, La Candelera, l'Anunciació de la Mare de Déu, Diumenge de Passió, Diumenge de Rams, Pasqua de Resurrecció i Ascensió.

A Matines, en canvi, en el mateix cor de la nit, només estaven obligats a anar-hi per Nadal. Aquesta festa entranyable en la tradició cristiana, revestia uns tons de solemnitat càlida. Els verguers eren els encarregats d'anar a casa dels cònsols a mitja nit a desvetllar-los per assistir a primera hora del dia a Matines, seguides de la Missa del Gall. Un cop acabada aquesta, els cònsols, en un gest de delicada compensació, oferien un esmorzar als verguers. Tant a l'Ofici com a les Vespres es procedia amb la mateixa solemnitat de la festa de la Mare de Déu d'agost, amb participació del governador i el seu sèquit als esmentats actes litúrgics.

L'al·lusió a la festa de la Mare de Déu d'agost com a punt de referència de determinades celebracions, ens porta a destacar-ne alguns dels seus trets principals.

Primer, el lloc de la cita per a trobar-se per anar a l'Ofici era –com ja hem vist a la festa de Corpus– la Casa de la Vila. El Síndic anava a *Palacio* per si s'hi trobava el governador. Comprovat que hi era junt amb la resta dels oficials comtals, aleshores els cònsols i prohoms, degudament advertits pel síndic, anaven a cercar el governador i la seva comitiva, i junts “per son orde” –no ho oblidem– es dirigien a l'església parroquial per assistir a l'Ofici.

A la tarda, es fa la mateixa cerimònia per assistir a Vespres. Tot seguit d'acabades aquestes, es fa una processó en honor de la Mare de Déu. En ella, els oficials comtals i els cònsols són els portadors del tàlem, que per raó de la importància de la Festa, és el major. En aquesta ocasió es tornen a encendre les vuit atxes dels cònsols.

Havent sopat, hi ha ball a la plaça dels Homes, i tot es fa de la mateixa manera que el dia de Corpus, inclòs el refresc a la Casa de la Vila. I aquest mateix patró se seguia a festa de sant Roc, que s'esqueia l'endemà.

INDUMENTÀRIA

Un dels signes externs que permetien adonar-se del tipus i qualitat de les celebracions, era la vestimenta oficial dels cònsols. Aquestes eren de dues menes: les gramalles i els mantells, que s'usaven segons dictaven les cir-

cumstàncies. El *Cerimonial* cita unes gramalles de vellut, amb les quals els cònsols s'abillaven en la festa de la Candelera. Segurament es tractava d'unes gramalles gruixudes, aptes per a l'estació més freda de l'any. En cap altre moment se n'explicita la referència. Això significaria que les restant vegades que se citen les gramalles, aquestes no serien de vellut, sinó d'un altre tipus de tela, potser més apte per a les èpoques de mig temps i de la calor. En una ocasió, concretament el dijous capvuitada de Corpus, els cònsols revestien gramalles de color "grana". Si exceptuem les que servien per cerimònies de dol, que eren de bruneta, roba de llana tenyida, generalment de color fosc, aquesta és l'única vegada que es fa al·lusió del color d'aquesta prenda de vestir consular. Les gramalles de dol s'utilitzaven reglamentàriament el Dia dels Difunts, el Divendres Sant i en ocasió de les grans exèquies de personatges de la Casa Reial i Comtal, celebrades amb gran esplendor, com ja hem tingut ocasió de veure més amunt. Totes les altres vegades que el *Cerimonial* fa referència a l'ús de gramalles, les cita com a "bones". Així: la vigília de Cinquagesma amb motiu de l'extracció dels cònsols, Mare de Déu d'agost, sant Roc, Mare de Déu de setembre, Tots Sants, sant Narcís, Nadal, sant Esteve, sant Francesc, Cap d'Any, Diumenge de la publicació de la Butlla, Reis, sant Sebastià, l'Anunciació, Diumenge de Rams, Dijous Sant, Pasqua, Diumenge capvuitada de Pasqua i Ascensió. Una especial ocasió de lluir els cònsols les gramalles bones era amb motiu de la visita del bisbe de la diòcesi a la vila, al qual els màxims representants del municipi sortien a rebre'l a l'església. Però si es tractava de l'arribada d'un provincial d'un convent, o d'un prior, o d'un guardià, els cònsols acompanyats dels prohoms, el rebien abillats únicament amb les *mantes*, de les quals parlarem tot seguit.

Les gramalles no eren una prenda de propietat personal, sinó del comú. Una vegada acomplert el càrrec, que durava un any, les gramalles passaven als successors en el consolat. Recordem, una vegada més, el text del *Cerimonial*. Llegim: "Y, prestat lo jurament, se-n tornen posant-se los Cònsols nous a la dreita dels vells y, tornats a la Llotja, los verguers acompanyen los vells en sa casa ab les masses baixes, y axí aportan les gramalles a Llotja, y los Cònsols nous se les fan portar a casa, o si-s volen vestir en Casa la Vila per anar al Offici, poden".

L'altra prenda oficial era, com he anunciat, les *mantes*. De mantes o mantells, n'hi havia igualment de color i de dol. L'ús de *mantes* de dol era indicat el Dijous Sant, a la tarda havent dinat, per anar a visitar els Monuments. Però no al matí, perquè per assistir a l'Ofici de Dijous Sant portaven les gramalles bones. Les *mantes* de color, en canvi, eren prescrites les diades de santa Anna, sant Abdó i Senén, durant l'octava de sant Roc, el primer dia de Quaresma, sant Josep, sant Marc i en altres diades, com veurem tot seguit. El Dissabte Sant, a la bellíssima cerimònia de la solemne benedicció de les Fonts baptismals, els cònsols hi assistien amb *mantes* i caparons vermells. També al Dissabte Sant, era obligat l'ús de les *mantes* en la cerimònia de rebre a la Llotja el jurament del Batlle, el qual es feia en poder del cònsol en cap. Igualment vestien les *mantes*, el divendres abans de la vigília de cinquagesma, amb vista a fer els preparatius, assignació o test, reconeixement de les bolles i la seva introducció al caixó de quatre claus, etc., per tenir-ho tot a punt

per a l'extracció, l'endemà, dels principals càrrecs municipals. Finalment també vestien les mantes la mateixa vigília de Cinquagesma en la significativa Missa d'invocació de l'Esperit Sant. No oblidem, però, que poc després, en l'acte de l'extracció dels càrrecs, era ordenat vestir les gramalles bones, atesa la importància de l'acte. Així de reglamentat era l'ús de la indumentària consular a la vila de Castelló d'Empúries.

SERMONS

Hi havia diades especials que tocava anar a sermó, és a dir, els cònsols tenien l'obligació d'anar a escoltar la predicació. Fins i tot, com el dia de Cap d'Any, corresponia als cònsols escollir el predicador, que normalment era el mateix encarregat de predicar la Quaresma, si aquest es trobava a la Vila. En ocasions, l'obligació s'assistir-hi era condicionada a altres deures inherents al càrrec. Per exemple, cada dia de Quaresma tocava anar a sermó, “qui no te ocupatio”. Després de cada sermó quaresmal hi havia una Missa, però aquesta es deia immediatament d'acabat el sermó, a fi que el cònsols la poguessin oir. Una altra diada en què “los Cònsols donan lo sermo a qui los apar” era el diumenge capvuitada de Pasqua, conegut pel Diumenge de Pasquetes.

També hi havia sermó reglamentari el Diumenge de Rams, a la tarda, després de Vespres.

Bella perspectiva de la porxada de la plaça Nova o del Gra, evocadora de tota una època. Al fons, fora dels porxos a mà esquerra, els edificis de la Cúria i Presó.

No sempre els sermons tenien lloc a l'església parroquial de santa Maria. El Diumenge de Passió, havent dinat, el sermó tenia lloc a l'església de l'Hospital Major.

Sobre els sermons a Castelló, no solament els cònsols eren tinguts d'oïr-los, sinó també, com és obvi, els feligresos en general. Però, no sempre els sermons a l'església de santa Maria podien resistir la competència dels sermons de determinades esglésies de la vila. Consta que en una ocasió, el bisbe de la diòcesis fulminà una amenaça d'excomunió per incompliment dels feligresos d'assistir a l'església parroquial, ja que preferien anar a escoltar els sermons a les altres esglésies.⁽⁸⁹⁾

PARTICULARITATS DE LA SETMANA SANTA

La Setmana Santa era densa, com és obvi, d'actes religiosos, i curiosament també d'actes civils. D'entre aquests darrers, per exemple, hi havia la terna de Batlles, que tenia lloc el dissabte de Rams, a les dues de la tarda. El cònsols, com és natural, hi eren presents junt amb la comitiva de prohoms. El mateix Dissabte Sant, tenia lloc a la Llotja el jurament del Batlle davant el cònsol en cap, amb les degudes garanties i fermances.

Després del sermó a l'Hospital, el diumenge de Passió, els cònsols tornaven a l'església parroquial a Vespres i "veure traure la Vera Creu". Es tractava de tota una cerimònia. Aquesta creu era probablement "la creu *del lignum*",⁽⁹⁰⁾ creu certament notable pel seu valor artístic.

El Diumenge de Rams, després de les vespres i el sermó, es feia el trasllat del Santíssim Sagrament a la capella de Nostra Senyora Antiga, per a l'exposició solemne de les Quaranta Hores, que duraven fins a les vuit del matí del Dimarts Sant, en què es feia, sota tàlam portat pels cònsols, la reserva a l'església.

El Dijous Sant, tal com és descrit al *Cerimonial*, té com a detall curiós el següent advertiment: "Nota que se ha de anar a la Comunió". Era un recordatori al compliment pasqual. Un altre detall és que els verguers anaven a bus-

89. AHG, Cast., vol. 345, not. Guillem Mallorca. Es tracta de dos documents datats a la ciutat de Girona els dies 27 de juny i 17 de desembre de 1373, i dirigits a l'església parroquial de Castelló d'Empúries: "...Nonnulli quia ad audiendum sermones quos diebus dominicis hora qua celebratur missa et sermo fit in ecclesia parochiali, modico tempore citra et intra de novo et absolutio ac in dampna et prejudicium ecclesie parochialis nonnulli religiosi in earum domorum ecclesiis seu ipsis domibus, ut percipimus, faciunt sermones ac quominus minime facere debeant ipsa hora cum populus retrahatur ab ecclesia parochiali..., mandamus virtute sancte obediencie et sub pena excommunicationis... quolibet anno tribus dominicis diebus continuis, quos nos sic monemus, ut de cetero singulis diebus dominicis et festis solempnibus anni sermonibus in parochiali ecclesia fiendis sermonizandis intersint in dicta ecclesiastica..."

90. AHG, Cast., vol. 1842, *Llibre de la Procura de l'Església de Santa Maria* (1411-1423), not. Pere Jaume, citat. És descrita com segueix: "Primo, unam crucem argenti vocatam *la creu del lignum* cum septem lapidibus de viri, scilicet quinque coloris viridis et unum coloris virmilii et aliud coloris albi, cum pede dicte crucis ample argenti deaurati intus et foris cum uno pom argenti ambotit anlevat de fuyla de pinya a part de tras ha senyal d'anyell, e al cap figura de Deu lo Para, e ha an dita creu una doyla d'argent en que entra lo dit peu".

car a la Llotja, on es guardaven, les vuit atxes blanques que servien per la processó del trasllat del Santíssim Sagrament al Monument. Feia honor al cònsol en cap, el privilegi de portar el segell petit per segellar la porta del Monument. A la tarda, havent dinat, recorrien els Monuments de les distintes esglésies de la vila, que eren bastants, atès els nombrosos convents i capelles existents. El recorregut bé mereixia al final un refresc, que era servit a la Casa de la Vila.

Després del refresc, els cònsols anaven als *Fassos* a “matar” jueus. L'assistència oficial de les màximes autoritats de la vila a aquest ritu tradicional, indica fins a quin punt s'havia institucionalitzat aquest acte bàrbar a Castelló.

El Divendres Sant, l'únic detall destacable, en el *Cerimonial*, a part de la vestimenta de rigor en aquest dia i les vuit atxes, és el fet que el cònsol en cap portava penjat al coll mitjançant un cordó el segell amb què havia clos el Monument.

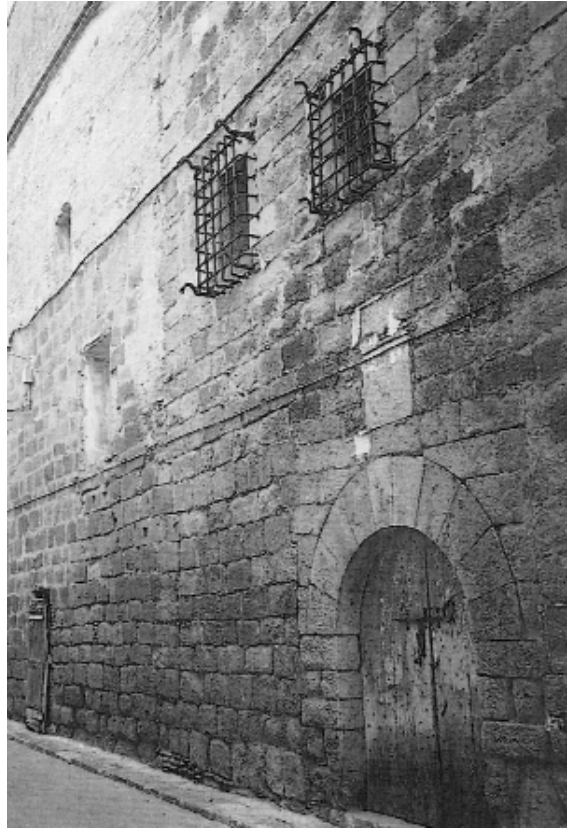
El Dissabte Sant, pel que fa als actes religiosos, era el dia de la solemne benedicció de les Fonts Baptismals. Aquesta important cerimònia litúrgica, els cònsols hi assistien amb la indumentària apropiada a l'acte, amb la particularitat que ja he fet observar que es cobrien el cap amb una caputxa de color vermell.

CONCURRENCIA ALS ACTES AMB EL GOVERNADOR

Ja hem vist que el dia de Corpus, els representants del municipi mostraven una deferència envers l'autoritat comtal, en la persona del seu representant, el governador. La mateixa vigília de Cinquagesma, els cònsols feien personalment ambaixada a *Palacio* a comunicar-li el resultat de l'extracció dels càrrecs. Ja el dia anterior, és a dir, el divendres abans de la vigília de Cinquagesma, anaven en ambaixada a per “ab sa ment restan de acort a qui se insiculara a Consell general i quinas bossas se induran”. Però aquestes no eren les úniques ocasions en què concurren ambdues autoritats als actes religioso-oficials de la vila. Les restants diades eren: el dia de la Mare de Déu d'Agost, per Nadal a l'Ofici i el dia de Pasqua.

TÀLAM MAJOR I MENOR

Curiosament, en l'ordinació de la processó de Corpus, el *Cerimonial* no fa menció del tàlam. En canvi, sí ho fa en altres celebracions. Amb tot, quan ho fa, distingeix quan es portava el tàlam major i quan el menor. A la festa de la Mare de Déu d'Agost, en la processó de Nostra Senyora, s'utilitzava el tàlam major, portat pels oficials comtals i els cònsols. En canvi, a la processó que es feia el dia de sant Sebastià, es feia servir el tàlam petit, portat únicament pels cònsols, la qual cosa sembla significar que aquest tàlam només tenia quatre vares, que era el nombre dels cònsols. El Dimarts Sant en retornar el Santíssim Sagrament exposat per les Quaranta Hores a l'església, també s'utilitzava el tàlam, però no es detalla si era el gran o el petit. El fet, però,

*Les presons de Castelló, obra
vers la meitat del segle XIV.*

que fos portat en aquesta ocasió únicament pels cònsols, fa suposar que es tractava del petit, per la raó abans adduïda.

ATXES I CIRIS

A més de l'ús religiós de les vuit atxes que he assenyalat amb motiu de la festivitat de Corpus, el *Cerimonial* prescriu la utilització de les vuit atxes en la processó de la Mare de Déu d'Agost, la Vuitada d'aquesta festa, el Divendres Sant i en ocasió del viàtic a algun cònsol malalt, com veurem més endavant.

També les vuit atxes es feien cremar per usos civils i lúdics, en dues ocasions: durant el ball de nit del dia de Corpus i en el ball de nit de la festa de la Mare de Déu d'Agost. Observi's que el dia de Corpus l'ús de les atxes per il·luminar el ball de nit, té lloc després d'haver estat estrenades a la processó en honor del Sagrament, no abans. Observi's també, a propòsit de l'ús comú de les atxes per les celebracions tan religioses com civils, l'estructura unitària de la societat d'aleshores, on tot concorria, sense traumes separatius, al bé integral dels habitants del poble, on la festa religiosa gairebé era un esplai, i

l'esplai gairebé es convertia en un fet religiós, i tot es realitzava com en família, la gran família de la vila de Castelló.

El dia de la Candelera, es feia entrega a cadascun dels cònsols d'un ciri blanc de lliura. El *Cerimonial*, vers al final, dedica tot un llistat de quantitats de cera blanca que es donava aquesta diada a cadascun dels càrrecs municipals, segons la seva categoria.

El dia de sant Abdó i Senén, per raó de ser “festa de deure y de vot de la Universitat per la Pesta que cessà”, els cònsols compren quatre ciris de cera blanca i els fan cremar dos a cada quadre que hi ha a l'altar: a sant Viceç i sant Isidre.

VIÀTIC

Si s'esqueia que algun cònsol es trobava malalt aquell any, i demanava que li portessin els sagraments, els restants cònsols es reunien a la Casa de la Vila i amb la comitiva dels prohoms, els quals portaven les vuit atxes, acompanyaven tots junts el viàtic.

EXTRACCIÓ DELS CÒNSOLS DE MAR

Tenia lloc el dia de sant Narcís i es feia amb la mateixa solemnitat de l'extracció de la vigília de Cinquagesma per als principals càrrecs municipals. El *Cerimonial* fa observar que s'utilitzava la copa de llautó, que devia servir ordinàriament per aquests afers.

SERENATES

En dues vigílies de festa, el *Cerimonial* assenyala que s'ha de fer a la nit música en honor de Nostre Senyor, dels cònsols i dels oficials comtals. Una era la vigília de Corpus, com ja ha estat dit en parlar d'aquesta festa, en què s'anava a fer una serenata de tres peces musicals a Nostre Senyor, i dues peces per a cada cònsol i oficial comtal, a les respectives cases. L'altra tenia lloc la vigília de la Mare de Déu d'Agost, però, en aquest cas, solament es feia la serenata als oficials i als cònsols.

BENVINGUDA A PERSONATGES

Hi havia també tot un protocol per les visites de personatges, d'acord amb la seva condició i categoria.

Quan el bisbe de la diòcesi arribava de visita, els cònsols abillats amb les gramalles bones anaven a l'església major a rebre'l i donar-li la benvinguda. Sembla que en alguna ocasió especial (el *Cerimonial* aquí és molt deteriorat i il·legible) sols hi anaven amb les “insígnies”, probablement banderes i distintius propis del càrrec i de la vila.

Amb motiu de l'arribada a la vila d'un Provincial, com també d'un prior o guardià d'un convent, els cònsols semblantment anaven a donar-los la benvinguda, amb la comitiva dels prohoms, però, en aquests casos, es revestien únicament de les *mantes*.

Finalment, quan arribava un senyor titular a la vila, es feia el següent protocol: primer hi enviaven, una vegada allotjat al seu domicili, el síndic o bé dos prohoms, en qualitat d'ambaixadors, i després hi anaven personalment els cònsols amb les insígnies a donar-li la benvinguda.

Aquesta mateixa formalitat s'observava quan el qui entrava a la vila era el governador de la plaça, generalment nomenat pel rei en temps de guerres i assetjaments.

ALTRES CONCEPTES

A partir d'aquí, el *Cerimonial* es converteix en una espècie de guió-esborrany o índex de temes, en forma de rúbriques, que el cònsol i notari Jaume Ferrer tenia probablement la intenció de desenvolupar, però que, per la raó que fos, no ho va fer. Es tracta de matèria vària, tota relacionada o bé amb els mateixos cònsols, o bé amb el municipi i els distints càrrecs municipals. Per via d'exemple, després d'escriure la rúbrica *La professo del Roura*, deixa en blanc tota la pàgina destinada a descriure-la. De fet, l'autor del *Cerimonial* ja adverteix en un epígraf: *Lo que se ha de ascentar despres de las Rúbricas*.

Un grup d'aquestes rúbriques correspon al patronatge de beneficis i causes pies per raó del càrrec consular. Per exemple, "Cònsols son patrons del benefici de Sta. Caterina"; "Consol en cap es administrador de la Causes pies de Malta. Administra alternativament ab lo Sacerdot".

Un altre grup de rúbriques fa referència als impostos o arancels i a les mesures velles.

Dues rúbriques interessants són "Lo modo de fer embaxadas y segons qui asendi ha una fila de anar y com" i "La forma de donar la possessio de la vila y comptat y ab la solemnitat que-s dona y la forma de jurar los privilegis y demes". Malauradament el nostre, d'altra part diligent, cònsol notari no ha deixat constància d'aquest cerimonial, que ens imaginem que deuria ser ric d'actes protocolaris a to amb la importància que la vila es donava.

Sorpren que una d'aquestes rúbriques que "se ha de ascentar", anunciï "Lo die de Corpus". ¿Significa això que la diada de Corpus hi havia encara més actes dels que d'una forma força detallada hem vist descrites al *Cerimonial*? ¿O es tracta simplement d'una reiteració?

A MANERA DE CONCLUSIÓ

Hem de lamentar, una vegada més, la pèrdua de tants papers de l'Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries, la importància dels quals, l'existència extraviada del present quadern del cònsol notari Jaume Ferrer, n'és un expo-

nent suggeridor i que la seva recuperació sols pot refer en una petita part la immensa pèrdua. Sobre rúbriques de llibres, documents i papers d'aquest Arxiu, disposem sortosament del valuós inventari del secretari Anglada, ja esmentat, de l'any 1765, un segle posterior a la nostra *Rúbrica*. Tot amb tot, si per una banda l'esmentat inventari ens assabenta de la gran riquesa documental que posseïa en temps pretèrit l'arxiu municipal de la vila, d'altra banda, posa en evidència el fet que actualment no disposem de cap d'aquells documents originals. El nostre *Quadern* de referència té el mèrit d'incloure el *Cerimonial*, del qual, com ja hem anunciat al començament d'aquest estudi, no en teníem abans de la seva troballa cap notícia, per bé que endevinàvem que el protocol del municipi castelloní havia de ser ric, minuciós i complicat. Pel que hem pogut veure, Castelló d'Empúries històricament ha estat, a part de moltes altres consideracions historicojurídiques, una vila important que ha fet honor a la dita. CASTELLÓ, VILA MAJOR.

DOCUMENT

La obligació tenen los consols de fer

Primo. Despres de feta la extracció⁽¹⁾ la Vigilia de Sincogesima⁽²⁾ que fa per un minyo menor deset anys,⁽³⁾ va lo Concell⁽⁴⁾ per son orde a la Isglesia Major y devant de N.S.⁽⁵⁾ patrona y advocada nostra⁽⁶⁾ donen gracias a Deu N.S.⁽⁷⁾ y a Maria Santíssima de la merce ha feta a la Universitat⁽⁸⁾ en la extraccio de Consols⁽⁹⁾ y altres officiis de aquella suplicant los vulla illuminar de la sua protecció, perque acerten lo bon govern aquell any a utilitat del Comu. I axi, donades dites gracias, van axi mateix a Palacio ha ont esta lo President ab lo Concell de sa Exi^{a(10)} y alli lo Consol en cap⁽¹¹⁾ dell diu ab veu que tots pugan hoir y clara desta manera: Molt Ilustre Senyor, en virtut de Privilegis a esta Universitat concedits.⁽¹²⁾

(Ara s'obre un espai notable en blanc que ocupa més de mitja pàgina)⁽¹³⁾

1. Treure a la sort els noms de les persones inscrits a les cèdules o bolles posades dins un sac o altre recipient, amb vista a l'elecció dels càrrecs municipals. El sistema d'insaculació dels càrrecs fou introduït a Castelló l'any 1487, després d'haver estat sol·licitat pel propi municipi sis anys abans.

2. Pentecosta, festa que se celebra set setmanes després de Pasqua de Resurrecció, en memòria de la vinguda de l'Esperit Sant sobre els apòstols.

3. Segurament un minyó sense malícia, i per tant imparcial.

4. Consell general municipal.

5. N. S. = Aquí, Nostra Senyora, referit a la imatge de la Mare de Déu que presideix el retaule d'alabastre de l'altar major de l'Església parroquial de Castelló d'Empúries.

6. La Verge de la Candelera que presideix el retaule d'alabastre del mestre Ponç Gaspar.

7. N. S. = Aquí, Nostre Senyor.

8. Corporació municipal.

9. Regidors del municipi.

10. És a dir, el president del Consell del comte, o representant seu a Castelló.

11. Primer regidor del municipi.

12. Són nombrosos els privilegis concedits pels comtes d'Empúries a la vila de Castelló al llarg dels anys.

13. Probablement aquí se suposa el que diria d'una manera més o menys espontànea el cònsol en cap, o almenys no formulària.

Y feta la embaxada sen tornen en Casa la Llotja,⁽¹⁴⁾ y de aqui tot hom sen va a ses cases.

Succeguentment lo die de Sincogesma, despres de la missa matinal, los vergues⁽¹⁵⁾ van cercar los Sors. Consols vells⁽¹⁶⁾ acompanyantlos en Casa la Vila, y axi be los nous Juarats que son dits vergues justan promenade⁽¹⁷⁾ que acompanyats y junts posats los Consols ans de jurar per son orde a la ma squerra dels vells, va a la Iglesia y alli alt en lo presbiteri del altar major lo Consol en cap vell diu (la resta de la línia en blanc)

Y lo nou respon. Y fet est rahonament, los Consols nous per son orde quiscun de grau en grau y ajonellats posant las mans sobre un missal ubert que esta desobre lo altar major, juran. Nota que tant quant dura lo jurament, lo verguer mes vell toca la Campana a modo de tocar a Consellement. Y, prestat lo jurament, sen tornen posantse los Consols nous a la dreta dels vells y, tornats a la Llotja, los vergues acompanyen los vells en sa casa ab las massas baxes, y axi aportan les gramalles⁽¹⁸⁾ a llotja, y los Consols nous se las fan aportar en sa casa, o sis volen vestir en Casa la Vila per anar al offici, poden.

Despres a les nou hores per anar al offici, los vergues van cercar los Consols nous y Juarats a la Llotja, ajusten los vergues promenade y junts ab promenade van a Palacio a cercar lo Sr. Governador⁽¹⁹⁾ ab los demes officials.⁽²⁰⁾ Y axi van al offici junts, y resta en la cadira mes principal del cor lo primer,⁽²¹⁾ y los demes officials passen al banch, y los Consols a son banch. Y estade se serva en las vespres⁽²²⁾ y demes festes anyals.

Lo endema de Sincogesma, si los frares los conviden y no altrament, van a St. Domingo⁽²³⁾ los Consols al offici, y axi la ultima festa a St. Francesch.⁽²⁴⁾

Dit die del endema de Sincogesma, que es lo dilluns, se junta Consell General en lo qual se fa extraccio dels caritaders, administradors de Causes Pies, y se fa elecció ab vots de obres⁽²⁵⁾ y baciners dels vergonyants, ço es, les obres, de boça en cap y, vergonyants, bolsa segona.

De Sincogesma al die de Corpus⁽²⁶⁾ deuen fer y diligenciar los Consols lo que baix se dira:

14. Pel que veurem més endavant, es tracta de l'edifici de la plaça del Homes que fins recentment ha servit de Casa de la Vila.

15. Funcionari municipal que com a insígnia portava una verga o bastó i era l'encarregat d'acompanyar els consellers o d'anar a complir les ordres d'aquests.

16. *Vells* en el sentit d' *antics, anteriors o precedents*.

17. *Justan promenade*, expressió utilitzada repetides vegades en aquest plec d'obligacions protocolàries dels Cònsols de la vila de Castelló d'Empúries. El DCVB no reporta aquest mot, però té "promenia", equivalent a "prohomenia" = conjunt de prohoms, reunió de prohoms. Justar promenade, significa, per tant, reunir-se els prohoms per anar, etc.

18. Gramalla: túnica llarga fins als peus, que portaven antigament els homes i també les dones, i especialment els consellers i regidors (DCVB).

19. L'any de 1643-1644, en què fou copiat o compost el present cerimonial, Catalunya es trobava en plena Guerra de Secessió, ocupada per les tropes franceses, i consegüentment la vila-comtal es trobava sota el comandament d'un governador militar.

20. Es refereix als oficials de la cúria comtal: procurador general, assessor, etc.

21. És a dir, el Governador.

22. Part de l'ofici diví o hora canònica consistent en la pregària litúrgica del vespre, celebrada a l'església parroquial de santa Maria, i que en determinades festivitats o ocasions revestia una especial solemnitat.

23. És a dir, a l'església del convent de Predicadors o dominics.

24. L'església del convent dels frares franciscans.

25. Aquí, obrers, o gestors d'una administració benefactora o causa pia.

26. Festivitat litúrgica, dotze dies després de la Cinquagesma, per commemorar solemnement l'Eucaristia, i que a l'edat mitjana revestia un esplendor especial.

Primo, an de procurar vuyt dotsenes de ventalls⁽²⁷⁾ per donar a tot lo Concell general y officials de sa Exi^a dels majors y ab estos en la de haver tres dotsenes dels xichs. E an de fer fer vuyt atxes blanques, ço es dos per quiscun dels Consols, de pes de sis a set lliures quiscuna ab lo senyal⁽²⁸⁾ de la vila, y fer set dotsenes de fuets⁽²⁹⁾ per lo drach,⁽³⁰⁾ mulassa⁽³¹⁾ y massa⁽³²⁾ del diablòt;⁽³³⁾ y han de procurar ab musichs la diada del Corpus y tenir particular cuydado que la aguila estiga bé, los cavallets, mulassa, gegants y gegantessa y drach, perque tot puga axir la vijilia del Corpus.

(Al marge:) Nota que aquestes coses se pagan de la Clavaria⁽³⁴⁾ vella y sen ferma apocha.⁽³⁵⁾

Y per a prevenir ab temps estas coses, per no anar atropellats los Consols nous per se haver hi tant poch temps de Sincogesma a Corpus, es a proposit que los vells, antes de axir y a son temps, procuren de llogar los musichs per dit die de Corpus y N.S.⁽³⁶⁾ de agost y St. Roch, com se es fet en altre temps, y procurar entre any ab los ventalls, perque se haura a major comoditat, y fer fer les atxes ab temps, perque despres com son frescas rehén molt mal.

E vuyt dies antes del Corpus, los Consols ab lo Sindich⁽³⁷⁾ y secretari van a fer embaxada a la Comunitat⁽³⁸⁾ a la hora de vespres, anant primer lo Sindich avisar los oydors.⁽³⁹⁾ Y en ella jaurats, lo Consol en cap diu, etc.

Vigilia del Corpus

Los vergues tenen obligació de fer entre en dos dotse dotsenes de rams y exos donen a vespres la vigilia de Corpus en Casa la Vila, ajustat lo Consell y officials.

(Al marge:) que per dits rams y aiguaros⁽⁴⁰⁾ de les Clavarias se pagan a dits vergues 4 lliures, ço es vuit rals a quiscu.

Nota que lo sindich te la obligació lo mati de la vigilia del Corpus, de part dels Consols, convidar a tots los Officials per a vespres, y lo endema al offici y vespres; y cada vegada lo Sindich los va a cercar a la hora de vespres y offici, juntats primer

27. Instrument que serveix per agitar l'aire i donar fresca a la persona que el porta o que hi està prop (DCVB).

28. Segell heràldic o insígnia pintada, gravada, etc., per indicar la família, casa o institució a la que pertany l'objecte que en va marcat (DCVB).

29. Coet, foc artificial de forma llarguera (DCVB).

30. Figura de drac feresta, que antigament es feia sortir a certes processons, principalment a la de Corpus, i representava Satanàs o l'Heretgia. Actualment es treu aquesta figura a poques bandes.

31. Figura d'animal corpulent i de coll llarg, a manera de drac, coberta de gualdrapes y portada per alguns homes, que passava pels carrers d'algunes poblacions en dies de festa senyalada.

32. Bastó de metall, acabat en un extrem per una cabota relativament voluminosa, com la que porten com insígnia certs funcionaris que representen els porters o obridors de camí d'una comitiva reial, municipal, etc.

33. Minyó o persona adulta que vestit de diable va a certes processons i festes populars.

34. Càrrec de clavari, és a dir, de la persona que disposava de les claus de la tesoreria del municipi.

35. *Sen ferma apocha* = Se'n lliura un rebut.

36. Aquí, Nostra Senyora = La festa de la Mare de Déu d'Agost.

37. L'encarregat dels interessos i gestions administratives del municipi.

38. Rda. Comunitat de preveres beneficiats de l'església de santa Maria. A l'època d'aquest cerimonial constava de 25 a 30 membres. Vers la meitat del segle XV, havia assolit la considerable xifra de 50 beneficiats.

39. Preveres beneficiats de la mateixa Comunitat revestits d'autoritat per a oir l'exposició de fets judicials, econòmics, etc. Sovint es tractava d'oidors de comptes encarregats d'examinar i aprovar els comptes de la Comunitat.

40. Aiguaros = aigua-ros. Aigua de roses destil·lades (DCVB).

los Consols y Concell en Casa la Vila. Lo verguer mes vell aporta la bandera de domas blanch ab la figura de N.S y un castell⁽⁴¹⁾ darrera de totes les demes banderas y devant dels Consols, la qual resta en la Isglesia per tota la octava y fins que estan acabadas. Y junts ab dits rams ab aigueros, y axi tambe les confraries ab ses banderes se ajustan davant Casa la Vila, y axi los musichs dites confraries acompanyen als dits Consols y Officials a vespres ab drach, mullassa, gegant y gegantessa, cavallets y aguila, anant ab molta alegria y autoritat y festejant los dalt nomenats, com son gegant y demes, la festa tant solemne del Corpus y a les vespres devant lo altar major dansa la aguila dos dansas. Despres de vespres ab exa autoritat y festa sen tornen ab dit acompanyament en Casa la Vila, y de aqui quiscu sen va en ses cases.

Lo matex die, despres de haver sopat, los vergues ab los musichs, gegant, gegantessa, demes alt nomenats, van en devant la Isglesia major ab los punsajaders⁽⁴²⁾ y ab una cavalcadura ab les andes⁽⁴³⁾ fan lo cami de la professo; y aaptan lo pa beneyt⁽⁴⁴⁾ i tornen en la Isglesia a dexar lo pa ab tot lo acompanyament, y axi de aqui quiscu sen torna en ses cases.

Lo mateix die en la nits, dits vergues ab los musichs van devant la Isglesia major ha ont fan tres musicas devant N.S., y de aqui sen van a ferne dues a cada Officials y Consols.

Diada del Corpus

Primo: Lo sindich despres de junctats los Consols y promenade en Casa la Vila a la hora del offici, va lo Sindich a cercar cal Governador y demes Officials, y aquells acompanya en dita Casa de la Vila, de hont van al offici ab lo acompanyament de las banderas de las confrarias, musica y tot lo demes que hisque la vigillia a vespres. Y acabat l'offici tornen a Casa de la Vila.

(Al marge:) Nota que junctats Casa la vila se donan los vantalls grans als offici- als, consols y demes de la promenade ques troban a la Casa de la Vila, y al qui porta la bandera de camp un ventall gran, y als soldats, musichs i demes que ballen les besties, los [ventalls] xichs.

Y an vespres, se observa lo matex.

Y se ajustan en dit acompanyament la bandera de camp ab 12 soldats munitio- nats per la vila, la qual aporta un home de dita Casa, nomenador per los Srs. Consols, y va devant de totas las banderas.

Y, acabadas vespres, yxen los Consols antes de comensar la professo fora la porta del Carbonar⁽⁴⁵⁾ de la dita Isglesia. Y estant com esta a cavall lo procurador major de la molt R.⁽⁴⁶⁾ Comunitat dels preveres, lo Consol en cap per ses mans entrega la dita bandera de domas blanch al dit procurador porque aquella aporte per la professo y se restituesca com se li entrega. Y lo procurador responnent diu que no enten estar obligat an cas fortuit, y lo secretari ne lleva acte. Y axi se va continuant la pro-

41. Construcció a manera de torre amb diferents figures al·legòriques que es passejava en certes processons i cavalcades festoses (DCVB).

42. Punsajader = puntajador: que punteja; aquí, fer sonar un instrument de corda tocant cada corda amb un dit (DCVB).

43. Ant. Llitera de diverses formes, amb dues barres horitzontals per sostenir-la i dur-la dos o quatre homes. (DCVB). Aquí semblaria més aviat que es tracta d'una espècie d' alforges o canastres, de què estava equipada la bèstia.

44. Recaptaven pa, el dipositaven a l'església i després de ser beneït en repartien les peces.

45. Portal lateral que dona a migdia de l'església parroquial de santa Maria.

46. R., abreviatura de Reverenda.

fesso aportant les 8 atxes vuit promens⁽⁴⁷⁾ de la Casa de la Vila. Y, acabada la professio, ab lo matex acompanyament tornan a la Casa de la Vila.

Despres de sopar, yxan los Consols ab las mantas⁽⁴⁸⁾ y se assentan ab las cadiras de la casa davant la Llotja, y si los officials se volan assentar prenan lo lloch en las cadiras per orde com los toca. Y axi se balla. Y despres en segon ball, en ser tart, se trauen las 8 atxes dels Srs. Consols y se reparteixen per la plassa, y cremant fan un ball de 1/2 horas o mes, a albitre dels Consols.

Y axi, tots los dias de la octava van a completas⁽⁴⁹⁾ los Consols ab las mantas.

Nota que la vila acostuma de donar per los cantors de la diada de Corpus 5 lliures, que cantan a cant de orga.

Nota que en la professio del Corpus dansa la aguila a la plassa del Gra dos dansas, y a la plassa dels Homens altres dos davant la Llotja.

E lo dijous del cap de la octava ab las gremallas⁽⁵⁰⁾ de grana, van los Consols a vespras y en la professio ques fa per la Isglesia de la octava, trauan las 8 atxes dels Consols, y encomanan abalte⁽⁵¹⁾ los Consols al dit procurador la dita bandera, y acabada la professio que fa per la Isglesia, y reservat lo Sm.,⁽⁵²⁾ que de laudes torna la dita bandera lo matex verguer vell davant dels Consols a la Llotja en dita Casa de la Universitat, la qual tanca en una caxa dedica per dit effecte.

Diada de Sta. Anna an 26 juliol

Es festa de devocio per la Universitat demanada, i axi van al offici ab las mantas y antes del offici y ha professio solemne per la vila. Y apres del offici sen tornan.

Diada de St. Abdon y Sennan en XXX de juliol

Es festa de deure y vot de la Universitat per la Pesta que cessà. Dit dia compran 4 ciris blanchs y los posan dos a cada quadro del altar que son en lo altar de St. Vicens y St. Isidro. Van al offici ab las mantas. Y antes del offici se fa professio per la vila, com lo dia de St. Anna.

La vigilia de Ntra. Sra de Agost

No van a vespres ni completas los Consols. Empero despres de sopar los vergues ab los musichs y pan senyaders acaptan lo pa beneyt y, en ser en la nit, se fa musica als officials y consols.

Dia de Nostra Sra. de Agost

Los Consols ab las gremallas bonas van a casa la vila a hora del offici y ajustan promenada, la qual ajustada, va lo Sindich an Palatio per veure lo Sr. Governador, si hi es. Y, en ser tornat, van los Consols ab lo promanada a cercar dit Sr. Governador y demes Officials que alli se troban. Y junts, per son orde, van al offici. Y axi se serva en la matexa conformitat que lo dia de Sincogesma.

47. Promens, contracció de prohomenes = prohoms.

48. Manta = mantell.

49. Darrera part de l'ofici diví, amb què es terminen les hores canòniques del dia.

50. Gremalla = gramalla.

51. Abalte, abaltir en el sentit d'abatre = abaixar: "E va abatir aquelles senyeres e mes aquelles del senyor rei d'Aragó" (Muntaner, Cròn. 136).

52. Sm, abreviatura de Santíssim (Sagrament), que ha estat manifestat durant la processó de la octava del Corpus.

Nota que aqueixa diada predica lo predicador a qui se es donada la Coresma següent.

A vespres, dit dia, ab la mateixa solemnitat se va a Palacio a cercar dit Sr. Governador. Y, ab la mateixa promanada que en lo offici, se va a vespres, y despres se fa la professo de Nostre Sra. ab lo talam major, lo qual portan los Srs. Officials y Consols. Ixan també en dita professo las 8 atxes dels Consols. Y despres de sopar, yxan los consols a las cadiras que estan devant Casa la Vila. Y al ball yxan las atxes com en lo vespre de Corpus. Y despres de las ballas,⁽⁵³⁾ tant lo dia de Corpus com lo dia de Nostra Sra. y St. Roch, se dona un refresch dins la Casa de la Vila.

Lo dia de Sant Roch a 16 Agost

Se va al offici ab las mateixas gramallas, y antes del offici y ha solemne professor per la vila. Y apres de haver sopat, se ix de la mateixa [conformitat] que lo dia de Ntra. Sra. Y creman las atxas. Y tota la octava se va a completas ab las mantas. Y al cap del octava se va a vespres ab las gremallas bonas. Y creman las 8 atxes.

Lo dia de Ntra. Sra. de Setembre an 8

La professo se fa per la Ysglesia.

Se va al offici y a vespres ab les gramalles bonas.

B. Lo dia de Tots Sants

Se va al offici y a vespres ab les gramalles bonas. Y lo dia dels Morts se va al offici ab las gremallas de dol.

A. Lo dia de St. Narcis a 29 de 8bre

Despres dinar los Consols ab les gramalles bonas entran a casa de la vila y cridan lo secretari y Sindich y promenade, y se fa la extractio de Consols de Mar⁽⁵⁴⁾ ab la mateixa solemnitat de la extractio de la vigilia de sincogesma y ab la copa de llauto.

Las Matinas de Nadal

En tocar lo primer toc de matinas,⁽⁵⁵⁾ los verguers van a casa los Consols a despertar los per anar a matinas. Y ans de entrar los van a cercar, los quals yxan ab las gramallas bonas. Y dita la Missa del Gall, sen tornan y donan smorsar als verguers.

En lo offici se serva la mateixa solemnitat de anar cercar lo Sr. Governador y promenade que lo dia de Ntra. Sra. de Agost. Y a vespras axi matex.

53. Acte de ballar o reunió de gent que balla (DCVB).

54. El tràfic per terra i per mar que comportava el creixent volum mercantil a Castelló d'Empúries reclamava la creació del Consolat de Mar o càmera de comerç pròpia, institució atorgada a la vila per especial privilegi del comte Joan I, el 14 d'octubre de 1385, segons consta de la *Rúbrica de les Scriptures de Casa la Universitat, arxivades per Jaume Ferrer, notari, en lo any de son Consulat de 1643 y part 1644*. Vegeu igualment ANGLADA, D., *Inventari Arxiu Municipal s. XVIII*. Vegeu COMPTE, A., "Un inventari de l'Arxiu de Castelló d'Empúries de mitjans del segle XVIII, a *IEE* (20), Figueres, 1987, p. 217. Vegeu també TORRENT ORRI, R., *Les llotges de Girona, Sant Felui i Castelló i la projecció del Consolat de Mar fins el nostre temps.*, Girona, Càmera Oficial d'Indústria i Comerç.

55. Part de l'ofici diví corresponent a la primera de les hores canòniques, celebrada a mitja nit o a primeres hores del matí.

Lo dia de St. Esteve se va a St. Domingo al offici, sils convidan, ab las gramallas bonas, y a vespres a la Isglesia major.

Lo dia de St. Joan Evangelista van a St. Francesch al offici, sils convidan, ab las matexas gramallas, y no y ha vespres.

Lo dia de Cap de Any

Los Consols han de sercar predicador per predicar dit die aquell que volan, pero ordinariament se diu al de la Quaresma, si es present en la vila. Y se va al offici y a vespres ab les gramalles bonas.

Lo diumenge se publica la Butlla de la Sta. Crusada⁽⁵⁶⁾

Los Consols ab las gramallas bonas van al offici. Y de qui ab professo ab la Comunitat van a recebir la Butlla al portal o alla hont es.

Lo dia dels 3 Reys

Se va al offici y a vespres ab les gramalles bones.

Lo dia de St. Sebastia a 20 Janer

La vigilia a completes ab les mantes, y lo dia se va al offici ab les gramalles bonas, y a vespres, y acompanyar la professo se fa per la vila, y creman les 8 atxas blancas dels Consols, y aportan lo talam xich.

Lo dia de la Candela (Candelera)

Se va al offici ab les gramalles de vallut. Y donan un ciri blanch de lliura y, a quiscun dels Consols, altre. Y despres se va a vespres.

Primer dia de Coresma

Se va al offici ab les mantes. Y cada dia de la Quaresma al sermo qui no te ocupatio. Y se donan trenta reals de caritat al collector de las missas de deure de dita Isglesia, porque fasia celebrar cadaldia de la Coresma una missa despres del sermo encontinent, porque los Consols la puguen oyr.

Nota que lo segon diumenge de 4^a(⁵⁷) se va a vespres a Sta. Clara,⁽⁵⁸⁾ sils convidan.

Lo dia de St. Josep a 19 mars

Se va a l'offici ab las mantas. Y se fa professo antes del offici per la vila.

56. Concessió de la Santa Seu en forma de butlla o breu, a petició de diversos sobirans hispànics, consistent en indulgències, indults, dispenses, gràcies i exempcions –similars a les atorgades als croats– a aquells que contribuïssin a les despeses de les expedicions militars contra els musulmans. Cada d'any se celebrava la recepció de la Butlla de la Croada.

57. Quaresma.

58. Convent de les monges de Santa Clara, situat a extramurs en el paratge al qual donà nom de *Planiol de Santa Clara*, al sud de la vila. Uns deu anys més tard (1653) de la redacció d'aquest *Cerimonial dels Cònsols* (1643-1644), el governador reial de la plaça, Joan Salamanques, ordenà volar-lo junt amb altres monestirs i cases fora muralles, amb motiu del setge imposat per l'exèrcit francès a la vila de Castelló d'Empúries. Vegeu PUJOL I CANELLES, M., "La Casa del Temple de Castelló d'Empúries", a IEE (28), Figueres, 1995, pp. 149-150.

Lo dia de Ntra. Sra. a 25

Se va al offici y vespras ab las gremallas bonas.

La Dominica de Passio

Se va al offici com en los demes diumenges. Y, despres dinar, al Hospital al sermo. Y, acabat lo sermo, se torna al Isglesia a vespres y veure traure la vera creu.⁽⁵⁹⁾ Lo dissabte de Rams, a les 2 hores, se fa la terna de batlles,⁽⁶⁰⁾ los Consols ab prome-nada.

Dominica de Rams

Ab las gremallas bonas se va al offici. Despres dinar, a vespres y ha sermo. Y aportan lo Sm. Sacrament a la capella de Ntra. Sra. Antiga⁽⁶¹⁾ a les Coranta Horas.⁽⁶²⁾

(Al marge:) Nota que se ha de assentar lo [...] ⁽⁶³⁾ de entrar a la hora.

Y lo dimars, a las 8 horas, van los Consols ab las mantas per aportar lo talam⁽⁶⁴⁾ quant se torna lo Sm. Sacrament a la Isglesia.

Dijous Sant

Se va al offici ab las gramallas bonas.

Nota que se ha de anar a la Comunio.

Los vergues van sercar les 8 atxes blancas per la professo, per aportar lo Sm. Sacrament al Moniment.⁽⁶⁵⁾

(Al marge:) Nota que lo Consol en cap hi porta lo segell xich per segellar la porta del Moniment.

59. Relíquia de la creu en què morí Crist, muntada dins un reliquiari, al centre d'una creu d'argent o d'altres metalls. L'adoració de la Veracreu era una de les funcions litúrgiques de la setmana de Passió i del divendres sant.

60. El nom de batlle al comtat d'Empúries equivalia al de l'antic veguer, i era un càrrec que s'havia de renovar cada any, a no ser que de voluntat dels Cònsols de la vila fos prorrogat. En la *Rúbrica dels privilegis concedit pels comtes a la vila de Castelló i comtat*, llegim: "Balle olim dit veguer, saïtxs y forasters se han de mudar cada any y passat aquell no sels ha de obeir si ja dit offici nos prorrogava de voluntat dels consols de la vila". I en una altra rúbrica més endavant: "Balle se ha de mudar cada any en la festa de pascha, y que lo qui es balle quinse dies ans de pascha nou puga esser apres pascha seguent ans be en dit dia sen hage de crear de nou". Ara bé, existirien posteriorment privilegis especials entorn d'aquest càrrec, ja que a la *Rúbrica d'escriptures* del notari Jaume Ferrer, cònsul els anys 1643 i part del 1644, llegim: "Privilegi de batlle que pot ser triennat"; i més endavant una altra rúbrica: "Declaratio del privilegi de batlle".

61. La capella de Ntra. Sra. Antiga, dita també, dels Foresters, estava situada a la banda sud-est del cementiri parroquial de l'església de santa Maria, on després es bastí l'àmplia capella anomenada dels Dolors.

62. Funció litúrgica consistent en l'exposició del Santíssim Sagrament durant tres dies per a l'adoració del fidels.

63. Rellotge(?).

64. Pal-li, peça de tela fina col·locada a manera de cobricel damunt quatre, sis o vuit barres llargues, que són portades per altres tantes persones, i sota la qual va la custòdia en les processons.

65. Altar més o menys adornat amb un sagrari o tabernacle per a la reserva de l'eucaristia el dijous sant per al divendres sant, que abans de la reforma de la Setmana Santa pel papa Pius XII, havia adquirit un acusat caràcter monumental i exhicionista, potenciat en l'època del barroc, amb una certa relació amb el sepulcre de Crist.

Y apres dinar, ab las mantas de dol y Officials que convidan, los Consols van sercant los Muniments. Y apres de sercats los Moniments, se donava refresch en la Casa de la Vila. Y se va als fasos.⁽⁶⁶⁾

Divendres Sant

Se va al offici ab las gramallas de dol y se aportan las ditas 8 atxes. Y lo Consol en cap lo segell.

Dissapte Sant

Los Consols van a la benedictio de las Fonts⁽⁶⁷⁾ y offici ab mantas y caparons⁽⁶⁸⁾ vermells. Despres dinar, van a la Llotja ab las mantas per ha rebre lo jurament al batlla, lo qual jura en poder del Consol en cap, y presta cautio⁽⁶⁹⁾ a coneguda dels Consols.

Lo dia de Pasqua

Se va al offici y vespres ab las matexas solemnitats que en lo dia de Ntra. Sra. de Agost, anant a sercar lo Sr. Governador.

Las dos festas següents se va a St. Domningo y St. Francesch al offici, si convidan, ab las matexas gramallas. Y la primera festa se va a vespres a la Isglesia.

La Dominica de Pasquetas

Los Consols donan lo sermo exa diada a qui los apar. Y van al offici ab las gramallas bonas. Y no van a vespres.

Lo dia de St. March

Van ab las mantas a la Isglesia. Y de qui ab la professo en la Capella de St. March,⁽⁷⁰⁾ construïda al cap del pont.

Lo dilluns de las Lledanias⁽⁷¹⁾

Van los Consols ab la professo a la Creu de las Lledanias⁽⁷²⁾ y se passa devant de la Creu de las Lledanias. A la tornada entre lo camp de Miquel Moner, notari publich,

66. Fasos o fassos: entre les accepcions que presenta el DCVB, les tres primeres poden interessar aquí: a) Les matines del dimecres, dijous i divendres sant, durant les quals es té exposat un triangle de ciris i es va apagant un ciri a la fi de cada versicle, fins a romandre tots apagats; b) Soroll que es fa dins l'església en acabar les dites matines, quan tots els ciris són apagats, i que es sol fer amb roncadores o carraus i pegant per terra amb branques de palmera; i c) Acte de pegar en terra els nois armats de bastons i branques de palmera, durant els dies sants, figurant-se que van a "matar jueus". Creiem que es tractava de la tercera accepció, ja que el vespre no hi havia matines. Fa estrany, però, que en el *Cerimonial* s'indiqui el dijous sant i no el dimecres sant, que és quan s'iniciaven els fasos.

67. Baptismals. Pica d'aigua beneïda per batejar.

68. Caparó, caperó o capiró: Cobricap que s'usava antigament, que era alt i acabat en punta, i a vegades s'estenia per avall formant una espècie de capeta que cobria les espatlles i l'esquena (DCVB).

69. Fermança o seguretat que donava en compliment del càrrec. A la *Rúbrica dels Privilegis de la Vila*, llegim: "Balle de Castello ans de exercir son offici ha de assegurar la taula ab fermanes en poder del jutge del president".

70. Vegeu PUJOL I CANELLES, M., "La Capella de Sant Marc del cap del Pont Vell", a *El Salner*. Butlletí del Grup Cultural Comtat d'Empúries, N° 1, Any 2, Castelló d'Empúries, 1995.

71. Lletanies.

72. Lloc des d'on es feia anualment la solemne benedictió del terme. Consta l'existència d'una primera Creu de pedra, a l'indret del camí, que partint de la Vall dels Asens prop del Portal Nou duu a l'església de Sant Joan ses Closes, a l'altura aproximada d'on actualment han estat edificades les cases dels germans Compte. El nom de primera Creu –que vindria a ser com un punt estacional en el trajecte– suposa l'existència de dos o més Creus, l'última de les quals estaria ubicada al punt més alt del terme. El trajecte processional es feia cantant les Lletanies dels Sants, d'on li venia al camí l'antiga denominació "de les Lletanies a la Creu".

y de Miquel Llarens Joan, per aquell viaro exir al cami vell de Vilanova de la Muga. Y per aquell cami van a St. Agusti⁽⁷³⁾ y entran dins lo monestir per la porteria y iخان per la porta de la Isglesia

Lo dimars a Sta. Clara y dimecras a St. Barthomeu.⁽⁷⁴⁾

Dia de Sta. Creu de Maig

Se va ab professo a la benedictio del terme, fora lo portal nou, a hont los obres de la Isglesia estan obligats a parar una taula ab unas tovallas y flos y adornos per posar la Vera Creu.

Lo dia de Acensio

Los Consols encomanan lo sermo per predicar dit dia. Y en lo offici se aportan las gremallas bonas. Y se va a vespres.

Nota que si acas succehex que hi ha hage algu de dits Consols malalts en dit any y demanava que se li hage de aportar lo viatich, los demes Consols se juntan a Casa de la Vila ab las mantas y fan ajustar promanada y van acompanyar lo viatich ab las vuyt atxes blanques que aportan 8 prooms.

Lo Divendres antes de la Vigilia de Sincogesma

Entran los Consols ab las mantas en Casa de la Vila y cridan lo secretari y Sindich, en lo qual die fan las asignacions o test ques dins. Y regonexan las bolls y, asso toca al secretari, presents los Consols. Y, regonegadas, las tornan dins del caxo de 4 claus.

Nota que 8 dias ante de fer la extractio, van los Consols en casa lo Sr. Governador, y ab sa ment restan de acort a qui se insiculara a Consell General i quinas bossar se induran; y asso per evitar questio, que en moltes ocasions hi ha hagudes en estes materies.

La Vigilia de Sinquasema⁽⁷⁵⁾

A les 8 hores de mati entran los Consols ab les mantas y juntan promanada y van a la missa del St. Sperit, la qual encomanan los Consols an al sacerdot quels apar, al qual donan de caritat 4 reals.

Despres, a dos hores de la tarda entran dits Consols ab les gramalles bonas ahont se ajusta lo Concell General a efecte de fer la extractio de Consols y altres officis de Casa la Universitat, y junctats lo Concell General, lo Consul en cap proposa lo seguent (la resta de la línia en blanc).

Y apres en fer tres horas de la tarda, si no ha questio de manaments, se comensa de fer la extractio en la forma continuada en lo llibre, etc.

Quant lo Bisbe arriba de visita, los Consols ab las gramallas bones van a la Isglesia major per

	la pro	a rebrer
Isglesia		dits Consols
y asso		de
trara cosa sols van ab las Insignias.		

73. Convent de Sant Agustí, prop l'Hospital de Sant Ll tzer.

74. Convent dels Mercedaris, situat al nord-est extramurs de la vila davant el Pont de la Mercè, al qual donà la denominació.

75. Sinqagesima.

Quant arriba un Provincial de un Convent, y lo prior o guardia avisa als Consols, van despres ab promenade y mantes a dar li la ben vinguda.

Quant arriba un senyor titular en la vila, despres que es en casa, envian lo Sindich o dos proms. Y apres van los Consols ab Insignias a fer li la benvinguda. Y axi mateix se observa ab lo official qui entra per a governar les armas en Castello.

La cera blanca ques dona lo die de la Candalera

Lo Consol en cap un lliura filera	1 ll. fil.
e a cada Consol una lliura filera	3 ll. fil.
al Sindich una lliura	1 ll. fil.
Secretari	1 ll. fil.
Advocat	1 ll. fil.
Clavari	1 ll. fil.
a cada masauer ⁽⁷⁶⁾	1 ll. fil.
a quiscun dels Sobreposats	mija ll.
al quiscun dels Oydos de comptes	mija ll. s.
a quiscun verguer	mija ll. s.
	<u>72 ll.fi</u>

vadella la vigilia de Corpus dos lliures

---

mateix
axi mateix

Sobreposats una de bou y mijà de vadella quiscun
Oydos de comptes, axi mateix
a quiscun dels masauer dos lliures de bou y una de vadella
a quiscun verguer una de bou i mijà de vadella

Los sobreposats estan obligats de avisar los Consols per la professo de festa de Corpus, y (un mot indesxifrable)

La professo del Roura

(Sols hi ha la rúbrica, la resta de la pàgina en blanc)

Lo que se ha de ascantar despres de las Rubricas

Consols son patrons del benefici de Sta. Catherina

Consol quart es administrador de la Causapia de en Stayol

La bossa en cap son los qui concorren a les administracions

Consol en cap es administrador de la Causapia de Malta. Administra alternativament ab lo Sacerdot

Lo modo de fer embaxadas y segons qui asendi ha una fila de anar y com

La forma de donar la posessio de la vila y comptat y ab la solemnitat ques dona y la forma de jurar los privilegis y demes

76. mesauer = masader? = masover (DCVB, citant Bulbena Dicc.). Consta en documents del segle XV que el municipi tenia el masover del Mas Nou, propietat del Comú.

Los cohereus de Hieronym Lluch, qui son la Comunitat St. Domingo y lo Hospital, son patrons del benefici fundat per Bernat Ycars, tavarner de N. S., vuy lo obte mossen Pol presentaren la Comunitat St. Domingo y los Consols per lo interes del Hospital

La obligacio dels Sobreposats

Lo arancel de la fleca

Lo arancel del vi

Las medidas vellas

La descortesia de figl? enra del me?

Los carrechs que tenen de fer cada any los Consols

Lo die de Corpus y professo del Roure

Lo divendres se fa, y antes se ha de tratar ab lo Governador sobre la Insiculacio de la lletra B se ha de mudar a la H. Orde per dona lo Infant en Principal?, que lo administrador no puga capanar, hobrir ni penyorar, que axo es a coneguda del Jutje, Y es a la Rubrica - nº 105

de la lletra L a la Q se ha de mudar privilegi de franquesa dels habitants - nº 86

de la lletra A se ha de traure uns arcs de hamortitsats - nº 122 y posar los ab los arcs de la vila

Sa veurer si a la lletra R qes privilegi de la reducio entre acreador altre

Sobre los bans dels bestiar y per los cortalers